

ØKOLOGI -GODT HÅNDVÆRK

ØKOLOGI -GODT HÅNDVÆRK

UDGIVER

Økologisk Landsforening
Silkeborgvej 260
8230 Åbyhøj
www.okologi.dk

PROJEKTLEDER

Christina Udby Hansen
cuh@okologi.dk

SKRIBENTER

Irene Brandt, ansvarshavende
ib@okologi.dk

Karen Munk Nielsen
kmn@okologi.dk

Joachim Kjeldsen
jkj@okologi.dk

Jakob Brandt
jb@okologi.dk

LAYOUT

Mai Tschjering Nielsen
mtn@okologi.dk

FORSIDE FOTO

Claus Østergaard
co@okologi.dk

TRYK

Rosendahls
www.rosendahls.dk

OPLAG

10.000 styk

MAJ 2014

Projektet har fået tilskud fra "Grønt Udviklings- og Demonstrationsprogram, (GUDP) under Fødevareministeriet"

KÆRE LÆSER

- HER KAN DU MØDE DET GODE HÅNDVÆRK

Sidste sommer tog Økologisk Landsforening fat på et formidlingsprojekt, som skal nå en bred målgruppe af landmænd – konventionelle såvel som økologiske - for derigennem at øge og forbedre produktionen af økologiske fødevarer til forbrugerne.

En del af projektet var at finde og beskrive det gode håndværk, hvor faglig viden er omsat til en effektiv og moderne produktion. Resultatet sidder du med i hånden.

Vi er stolte af at præsentere de spændende metoder, som man kan lade sig inspirere af. Og vi håber, du vil finde mødet med de mange dygtige landmænd inspirerende. Vi nød i hvert fald selv de mange besøg på gårdene – og ikke mindst samtalerne med ildsjælene bag det gode håndværk.

God læselyst!

ØKOLOGISK LANDSFORENING

8

64

INDHOLD

PLANTEAVL

- 6 Revolution i roerækken
- 8 Selvbygget radrenser
- 10 Robovator luger løg i døgn drift
- 12 Til kamp for hamp
- 14 Planteavl er blevet sjovt igen

MÆLKEPRODUKTION

- 16 Økologi, afgræsning og robotmalkning
- 18 En nem måde at have kalve på
- 20 Det bedste er de lette kælvinger
- 22 Ingen kælvinger om vinteren
- 23 Kønsorteret sæd redder liv
- 24 Kviehold giver tre kilo mælk mere
- 26 Mit mål er nul
- 28 Økomælkeproducent med eget kødkoncept

KLIMA

- 30 Klimaplan: Spar 120 ton CO2
- 32 Thise tænker klima i fællesskab

NATURPLEJE

- 34 Uden kløvergræs går det ikke
- 36 Anvendt biologi
- 38 Naboer mødes over en kop natur
- 40 Fælles indsats motiverer og inspirerer

SVINEPRODUKTION

- 42 Slagtesvin henter selv foderet

LEDELSE

- 44 Det må gerne være sjovt at gå på arbejde

JORDFORDELING

- 46 Naboer bytter jord

FODER

- 48 Klaus genopfinder hakkelsen

DYREVELFÆRD

- 50 Affald bliver til velfærd
- 52 Lyng trækker hønsene ud
- 53 Torben kaster lyng for svin
- 54 Ja til lyng men ikke til sand
- 56 Grisen skal kløes bag sit øre

GØDNING

- 58 Frilandsgartneren sparer en tredjedel af gødningen
- 60 Næste skridt er GPS på gyllevognen
- 61 Placeret gylle wgiver altid mest

SALG AF EGNE PRODUKTER

- 62 Fødevarebutikken på grænsen mellem land & by
- 64 Istid
- 66 Dyrevelfærden bliver ikke bedre
- 68 Ulvhøj skærer ind til benet
- 70 Kunderne forventer økologi

TV: Torben Vestergaard har kun kørt med Robocrop'en i få dage, så der skal stadig rettes på indstillingerne.

TH: Det lille skær, som drejer omkring roeplanten, når kameraerne identificerer den.

REVOLUTION I ROERÆKKEN

Økologisk mælkeproducent har sat sig for at hakke sine foderroer med en lugerobot

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Hvis en kamerastyret robot kan hakke roer, vil den væsentligste forhindring for økologisk roedyrkning være luget af vejen. Hidtil har der ikke været nogen vej uden om den arbejdskrævende håndhakning, men det kan ny teknologi måske vende op og ned på.

Som den første herhjemme har økologisk mælkeproducent Henrik Klitgaard, Nørager, investeret i en seksrækket Garford lugerobot med det formål at rense gårdens roer og majs. Lugerobotten er udviklet til udplantede grøntsagskulturer, hvor den gør et formidabelt stykke arbejde. Nu skal den så stå sin prøve i såede landbrugsafgrøder.

SKAL LÆRE AT BRUGE DEN

Det er noget af en udfordring for robotens to kameraer, når roer og melder er ca. lige store, og det hele er grønt.

Men det går rimeligt godt, konstaterer Henrik Klitgaards markmand, Torben Vestergaard, der nærmest bor i traktoren i disse uger for at få rensset flest mulige hektar, inden ukrudtet løber løbsk.

- De er såmænd lige så rene, som når vi håndhakker dem. De her skal nok give fuldt udbytte, vurderer den erfarne traktorfører om marken, han netop er færdig med at maskinluge første gang.

Lugerobotten får karakteren bestået.

- Nu skal vi bare lære at bruge den, konstaterer han.

Det handler bl.a. om hvilket stadium, det er bedst at rense på. Ifølge Anders Skjødt fra Yding Smedje, der har solgt maskinen, kan man begynde at luge, når roerne er to-tre cm store.

NI HA ER SÅET OM

Det ville de også gerne have gjort i Nørager, men lugerobotten var først klar for omkring en uge siden. Den kom for sent til de først såede roer, som derfor skal håndhakkes, fortæller Torben Vestergaard. I alt skal han holde 25 ha roer rene. Med en fremkør-

selshastighed på 1,6 km/t luger han omkring en halv ha i timen. Ni hektar er sået om pga. for ringe fremspiring og skal maskinhakkes om et par dage.

I mellemtiden skal Torben Vestergaard lige nå at radrense gårdens 23 ha majs. De skal ikke luges med robot i år, men det sker måske næste år. Tanken er at skruer en majsåmaskine sammen, der sår på 50 cm rækkeafstand med 19 cm mellem frøene, fortæller Torben Vestergaard.

Det er samme afstand, som roerne bliver sået på. Den store afstand mellem planterne er nødvendig, for at lugerobottens skær kan rotere ud og ind mellem dem. Med en rækkeafstand på 50 cm vil plantetallet i majsens fortsat være 100.000 pr. ha.

ARBEJDER I MØRKE

Ifølge Torben Vestergaard lyder opskriften på en rimelig ren roemark på to hakninger med lugerobotten og én til to radrensninger alt efter behov.

Anden hakning skal foretages i modsat køreretning af den første. På den måde renses rækkerne fra begge sider.

Markerne bliver både pløjet, harvet og tilsået om natten for at mindske fremspiringen af ukrudt.

KAMERAER BLIVER KLOGERE

Robocrop'en er udstyret med to kameraer, der hver overvåger tre rækker. De skelner planterne på farve og form. Ifølge Anders Skjødt, Yding Smedje, er kameraerne 'intelligente' på den måde, at deres evne til at skelne roer fra andre planter vokser, jo flere roer, de ser.

Farveindstillingen kan ændres alt efter afgrøden, man arbejder i. Der er fortilfælde for vovestykket i Nørager, i England har Robocrop'en luget roer siden 2006.

SELVBYGGET RADRENSER

Anders Lund er økologisk planteavler ved Brædstrup i Østjylland. Han dyrker 70 hektar med fremavl af forskellige kornsorter og kløverfrø. Alle afgrøder, undtagen kløver, dyrker han på 36 cm rækkeafstand og radrenser to gange med hjemmebygget radrenser. Anders savner ikke sprøjten og glæder sig over, at maskinproducenterne har fået øjnene op for potentialet i mekanisk ukrudtsbekæmpelse.

TEKST & FOTO JOACHIM KJELDSSEN

- Jeg begyndte med det for 10 år siden. Da var jeg klar over, at jeg blev nødt til at radrense med det ukrudtstryk, jeg har. Jeg besøgte egnens produkthandlere og støvsugede for gamle Taarup-radrensere, som jeg svejsede sammen. I starten sad min far bagpå, men han ville egentlig hellere til svømning, så jeg byggede den om til at kunne sidde i frontlæsseren, så det kun kræver én mand, fortæller Anders Lund.

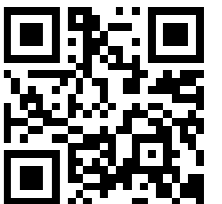
Bag på hans gamle Volvo 700 hænger en fire meter bred nordsten såmaskine, som han bruger til at så efterafgrøder og udlæg ud med ved anden radrensning. Hele systemet står ham i ca. 10.000 kroner plus en del mandetimer med svejseapparatet, og Anders er fuldt ud tilfreds med virkningen sammenlignet med moderne og væsentlige dyrere kamera og gps-styrede radrensertyper.

- Jeg kan lave et lige så pænt stykke arbejde, men jeg kan bare ikke køre lige så hurtigt, siger Anders Lund, der glæder sig over, at radrenserteknologi vinder frem.

- Jeg glæder mig over, at maskinfabrikkerne er begyndt at udvikle radrenserudstyr – jeg tror, det er vejen frem. I 60'erne, der valgte man kemikalievejen, og hvor var det en skam. Havde man brugt de milliarder på forskning i mekanisk ukrudtsbekæmpelse og i ukrudtsplanternes biologi, jamen så havde vi været et helt andet sted med landbruget i dag, siger Anders Lund.

I videoen kan du se Anders køre med sit hjemmebyggede radrensensystem i hestebønner.

Scan QR-koden

Renee Borggreen flankeret af de to traktorførere, der pt. kan køre Robovatoren, Søren Møller Sørensen (th) og Modestas (tv).

ROBOVATOR LUGER LØG I DØGNDRIFT

Gartneriet Månsson a/s skruer markant ned for håndlugningen med ny lugemaskine.

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Det går tjept, når den nye løgluger luger løg på gartneriet Månssons flade marker ved Brande. Knivene ryger ud og ind af rækkerne i et tempo, så øjet knap kan registrere bevægelserne.

Vejret og omstændighederne er noget nær perfekte til lugearbejdet. Solen skinner, løgenes rødder har godt fat i jorden, og ukrudtet er på kimbladstadiet. Så maskinen kører næsten i døgndrift i øjeblikket for hurtigst muligt at nå over de i alt 45 ha økologiske løg, som gartneriet dyrker i år.

- Den luger ca. én ha i timen, så to lange dage – så er det klart, griner produktionschef Renee Borggreen henvendt til maskinfører Søren Møller Sørensen.

Han har siddet i førerhuset under de seneste dages indkøring af lugerobotten - en Robovator fra F. Poulsen Engineering - men er i dag afløst af kollegaen Modestas.

Knivenes bevægelser ud og ind mellem planterne styres af kameraer, og takket være en 100 watt lampe over hver række er

det også muligt at køre efter solnedgang.

- Den første dag var klokken 22, da vi stoppede, og det gik fint, bekræfter Søren Møller Sørensen.

Så snart alle løg er luget første gang, får de endnu en lugning med modsat kørselsretning.

- Vi får ikke alt ukrudt med første gang, og når vejret er til det, skal man køre, siger Renee Borggreen, der regner med tre-fire overkørsler i alt med Robovator suppleret med almindelig radrensning.

Han er særdeles tilfreds med Robovatorens arbejde denne lørdag formiddag. Ukrudtsplanternes fine hvide rodtråde ligger på jordoverfladen, og løgene står urørt tilbage i deres jordpotter. Kun få blokke er revet op og ligger oven på jorden. Det sker typisk ved forageren, hvis jorden er ujævn, og hjulet, der registrerer fremkørselshastigheden, kortvarigt mister kontakt til jordoverfladen.

- Det er imponerende at den kan arbejde så godt med så høj fart, siger han om hastigheden på 5 km/t.

SKAL HALVERE LUGEOMKOSTNINGER

Der har kun været få indkøringssvanskeligheder, og Borggreen håber, Robovatoren kan overflødig gøre det meste af det manuelle lugearbejde i løg.

- Kan vi nøjes med en enkelt håndlugning med lugevogn eller ligefrem helt slippe og nøjes med at trække enkelte store ukrudtsplanter op, er der mange penge at spare. Vi bruger gennemsnitligt 8.000-10.000 kroner pr. ha på renholdelse. Kan vi halvere omkostningerne med Robovator, vil det være et vigtigt fremskridt, siger produktionschefen, der har konstant fokus på omkostninger i marken.

MÅLRETTET TIL LØG

Det er efterhånden mange år siden, den første Robovator-prototype blev prøvekørt på gartneriet, men først nu er maskinen ud-

viklet i en grad, så Månsson har valgt at investere i det tre-rækkede eksemplar. Det er indkøbt med særlig tanke på renholdelse af løg og supplerer gartneriets RoboCrop, som renser salat.

- Det er to kulturer, der skal behandles forskelligt. RoboCrop'en kan ikke helt bestemme løgplanternes placering, hvis bladene bevæger sig i vinden. Det er Robovatoren bedre til. Til gengæld hypper Robovatoren jord ind i rækken. Det er vi ikke interesseret i i salat, men i løg er det en fordel, forklarer Renee Borggreen.

SKRUER SELV VIDERE

Selv om både driftsleder og maskinfører er tilfredse med Robovatoren i dens nuværende form, er de allerede i gang med at udtænke forbedringer, der gør den endnu smartere. For eksempel vil de sætte en lille elmotor på hvert skær, så dybden kan reguleres fra førerhuset. I øjeblikket skal man af traktoren og justere en bolt på hvert skær.

- Og så kunne vi godt tænke os at supplere med andre tænder, for eksempel stjerneruller eller lignende, som kan flytte nedskredet jord tilbage i bedet, siger Renee Borggreen.

Principskitse af hvordan Robovator arbejder i rækken.

Lys farve er ubehandlet jord.

Ø: nuværende funktion. N: Tænkt situation, hvor jordpotterne er drejet 45 grader ved plantning - en måde at begrænse det ubehandlede areal.

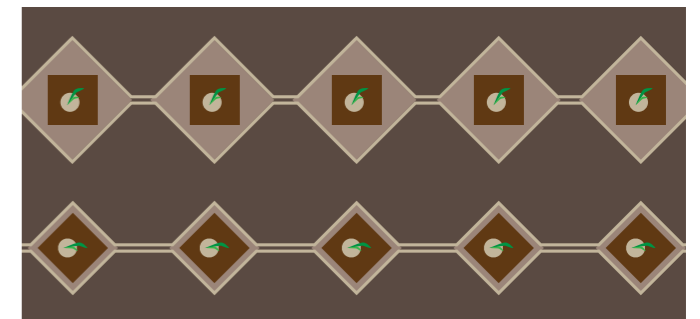
Grafik: Mai T. Nielsen

FAKTA

BEHANDLINGER I LØG

Lugning med Robovator er blot en del af det samlede ukrudtsprogram i økologiske løg hos Månsson a/s. Løgene udplantes i femrækkede bede med 20 cm mellem hver jordpotte.

- Kvikbekæmpelse efteråret og forår før plantning
- Forårsplojning
- Opsætning af bede
- 1. og 2. lugning med Robovator ca. en måned efter plantning
- Evt. radrensning med kamerastyret Einböck radrenser
- Tredje + fjerde lugning, Robovator
- Evt. radrensning og håndlugning efter behov

Første år høstede de 400 kg/ha og andet år 200. I år håber Korna og Johannes, at udbyttet vil kravle op omkring 600-700 kg.

TIL KAMP FOR HAMP

Johannes Jensen dyrker hamp til frø. Målet er at presse økologisk spiseolie af de små hvid-gule-grå-brune kerner

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Tredje gang er lykkens gang, siger man. Hvis det holder stik, venter der en god oplevelse forude for Korna og Johannes Jensen på Nyborggaard. Det er nemlig tredje gang, de forsøger sig med at dyrke hamp til modenhed på gården ved Herning. Det er lykkedes at høste nogle få hundrede kg. frø pr. ha de foregående år, så hidtil har olieproduktionen været begrænset. Forhåbentlig bliver det bedre i år.

Trods de små mængder er produktionen af hampeolie kommet godt i gang. Den sunde olie supplerer salget af hørfrøolie, som er gårdens hovedprodukt.

- Hampeolie har den mest optimale sammensætning af alle i forhold til vores behov, fordi den indeholder GLA - gammalinolensyre, forklarer Johannes Jensen.

- GLA findes ikke mange steder. Den eneste måde at dyrke den på er faktisk gennem hamp.

DYRKER PÅ RÆKKER

Tanken om at dyrke hamp til modenhed har rumlet siden 2003, men først i 2010, da han så et markforsøg med hamp til modenhed, fik Johannes Jensen mod på at prøve selv.

Hampen dyrkes på rækker med 25 cm imellem. Johannes har valgt at så relativt sent, dvs. i maj, når jordtemperaturen er 8-10 grader, for at få en hurtig fremspiring. Han har givet marken 35 ton gylle og holder den ren med radrensning.

SVÆR AT HØSTE

Høsten er en udfordring for sig pga. de lange, fiberrige strå. Korna slår en lille latter op, da talen falder på høst.

- Første år havde vi en meget høj og flot afgrøde, men det tog tre dage og tre mejetærskere at få den høstet, fortæller Johannes.

- Vi skårlagde den, men stænglerne var for lange og satte sig fast i kerneudskilleren og valsen på skærbordet. Nu har vi fået lavet nogle

blændplader til mejetærskeren, og vi høster på roden med skærbordet så højt som muligt. Sidste år klarede vi det på en dag, fortsætter han.

Det var 10. oktober, og de måtte opgive to hektar, fordi jorden var blevet for blød. Også i år er der et hjørne af marken, der allerede på nuværende tidspunkt er afskrevet pga. dårlig etablering, men ellers står der en pæn afgrøde, vurderer Korna og Johannes ud fra planternes frøstande.

OLIEHAMP OG -HØR PÅ 50 HA

Med spiseolie som speciale og med en ambition om selv at producere alle råvarer kan markplanen nogle gange komme til at se lidt underlig ud. Det er blandt andet tilfældet i år, hvor hør og hamp optager 50 af gårdens 80 ha. Den fordeling er ikke normal, men fordi de mistede 12 ha hør sidste år til regnen, må de skrue ekstra op for dyrkningen i år.

- Vi er nødt til hele tiden at tænke to år frem. Vi skal have råvarer nok, hvis høsten af en eller anden grund glipper, forklarer Johannes Jensen, som tilsyneladende tager helt roligt, at næsten to tredjedele af markerne er dækket af sene højrisiko-afgrøder.

BLANDHVEDE TIL BRØD

Også gårdens korn er konsumafgrøder. Havren sælges til grynproduktion, mens rug og hvede formales, pakkes og sælges fra gården.

Hveden er en blanding af to sorter, Vinjett og den ældre Leguan, der har stak. Korna og Johannes har gode erfaringer med at lave mel af netop denne blanding.

- Så vi begyndte at dyrke dem i blanding. Det fungerer godt. Den gav 35 hkg. sidste år, og det var godt sammenlignet med naboernes udbytter, fortæller Johannes, som oprenser en del af høsten til udsæd. Leguan er nemlig ikke på markedet længere.

Thomas Kjærsgaard har kæmpet med agertidsler, agersennep og agerkål, svinemælk og pileurt, og hans afgrøder var ved at kvæles i den stikkende og aggressive amerikanske amsinckia. Derfor er han gået over til at dyrke alle afgrøder på rækker.

PLANTEAVL ER BLEVET SJOVT IGEN

Ukrudtet var tæt på at have taget magten i markerne, da Thomas Kjærsgaard for to år siden købte den svenske såmaskine og rækkerenser Cameleon. Nu lysner det, synes landmanden, der siden også er blevet forhandler

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Det er en stor og dyr maskine, men Thomas Kjærsgaard fortryder ikke et øjeblik, at han for to år siden investerede trekvart million i en otte meter bred Cameleon – den svenske tre-i-én'er, der både kan så, placere gødning og radrense med kamerastyring.

Der er stadig ukrudt i hans marker, her hvor anden dyrkningssæson med Cameleon-systemet lakker mod eksamen, men det er under kontrol, og det giver stor ro i det daglige, fortæller planteavleren, der driver 230 ha øst for Herning.

UDBYTTET ER FALDT

- Vores problem var agertidsler, agersennep og agerkål, svinemælk og pileurt på lavbundsgrunden, remser han op.

Og ikke mindst var hans afgrøder ved at kvæles i den stikkende og aggressive amerikanske amsinckia.

- Jeg kunne ikke holde udbyttet. De var efterhånden nede på 25-30 hkg, så noget måtte jeg gøre, fortæller Thomas Kjærsgaard.

På en messe i Sverige så han Cameleonen, syntes den var genial og købte den. Året efter blev han dansk forhandler, og i år gennemfører AgroTech et markforsøg, der skal dokumentere, om maskinen vittelig gør en forskel i korn i forhold til en normal dyrkningspraksis med 12,5 cm mellem rækkerne og ukrudtsstrigling.

- Lige nu kan man ikke se forskel på parcellerne, men det kunne man i foråret. Det interessante er, om det så kan ses på udbyttet, siger Thomas Kjærsgaard.

REN I BUNDEN

Selv har han netop oplevet at høste 53 hkg/ha på en lille vårbygmark, han fik tærsket, inden vejret i sidste uge slog om og gav regn.

- Jeg tror, vi højst kunne have høstet 40 hkg på marken, hvis vi ikke havde ændret strategi. Den var fuld af amsinckia.

De ekstra hkg er ikke ren fortjeneste. Som tommelfingerregel regner Thomas Kjærsgaard med, at der går fem hkg til at betale for Cameleonens så- og ukrudtsarbejde.

- Men hvis man virkelig har fået opformeret ukrudt, er det ikke urealistisk at øge udbyttet med 10 hkg, og så er pengene givet godt ud, mener han med udgangspunkt i sine egne erfaringer.

- Er man økologisk kornavler, giver det ro i sjælen at have en rækkerenser, siger han og tager avisens reporter med ud i stubmarken for at vise hvor ren, en økologisk kornmark kan være i bunden.

De brede sorte baner jord mellem stubrækkerne glæder hans planteavlerværk.

- Det er meget hurtigere at høste sådan en mark, kornet er renere, og vandprocenten er lavere.

EKSTRA STOR PRÆCISION

En af de kvaliteter, Thomas Kjærsgaard fremhæver ved Cameleonen, er præcisionen, der dels kommer af, at redskabet er bugseret og ikke liftophængt. Desuden er det samme maskine, der sår og radrenser, og det eliminerer noget af det slør, man ellers må regne med.

- Det betyder, at vi kan køre med 18,5 cm brede skær, hvor andre må nøjes med 13,5 cm. Det giver en meget større gennemskåret andel af jorden, siger Thomas Kjærsgaard.

Thomas Kjærsgaard dyrker både korn, frøgræs og bælgssæd på rækker. Rodukrudt skal stadig have særlig bevågenhed, men radrensningerne er med til at holde snor i udviklingen.

RYKKER SÅNINGEN FREM

Efter at han er gået over til rækkedyrkning, tør Thomas Kjærsgaard så kornet tidligere.

- Jeg oplever, at de marker, der er sået først, giver de bedste udbytter. Før ventede vi på højere jordtemperatur for at få en hurtig fremspiring, men det er ikke nødvendigt længere, siger han.

- Vintersæden sår jeg allerede i september, så den når at udvikle sig lige så godt før vinteren som en konventionel afgrøde. Den bliver radrenset en enkelt gang om efteråret og en gang igen til foråret.

SE VIDEOEN MED
RENÉ SØNDERGAARD
HER:

bit.ly/afgræsning

Eller ved at
scanne qr-koden
nederst på siden

ØKOLOGI, AFGRÆSNING OG ROBOTMALKNING

Mød René Søndergaard, økologisk mælkeproducent ved Hassing i Thy, der siden 2007 har lært at mestre kunsten at få afgræsning og robotmalkning til at gå op i en højere enhed. Ydelsen fra Renés køer er blandt landets højeste.

TEKST & FOTO JOACHIM KJELDSEN

På Højbogaard ved Hassing i Thy bor René Søndergaard, hans kone Tina og deres tre børn. På gården er der 140 økologiske malkekøer, som siden 2007 har været malket med robotter. Ydelsen ligger på den pæne side af 11.000 kg EKM per årsko, og René Søndergaard har netop investeret i en ekstra malke-robot, så han er klar til at udvide, når mælkekvoterne forsvinder.

- Det er planen, at vi vil op at malke 175 køer.

Vi har forpagtet en ejendom, som er økologisk i forvejen, og så

flytter vi kvierne derover og udvider mælkeproduktionen her, siger René Søndergaard. For Thy-landmanden er frihedsgraden for både køer og mennesker noget af det vigtigste ved robotmalkning. Men han understreger også, at systemet kræver god arrondering samt at logistik og trafik, både i stalden og udenfor, fungerer.

Se videoportrættet af René Søndergaard og hør mere om hans erfaringer med malke-robotter i kombination med afgræsning og økologi.

Scan QR-koden

Henrik Pedersen snakker meget med sine kalve og oplever ikke, at de bliver vilde, blot fordi de vokser op i koflokken
Foto: Birgitte Hemmingsen.

EN NEM MÅDE AT HAVE KALVE PÅ

Henrik Pedersen har snart 20 års erfaringer med at lade køerne passe deres egne kalve de første tre måneder

AF KAREN MUNK NIELSEN

Det kan godt være, at han ikke slår rekorder i leveret mælk til mejeriet. Til gengæld kan Henrik Pedersen, Brønderslev, glæde sig over, at hans kalve strutter af sundhed og velvære. De er blanke i skindet og bredere over ryggen end de fleste, men de får også – næsten – lov at drikke al den mælk, de vil. Fra kalvene bliver født, til de er tre måneder gamle, patter de hos koe. Som oftest deres egen mor, men efter nogle uger kan det også være en ammetante. Og det går glimrende, mener den nordjyske mælkeproducent, der har knap 50 krydsningskøer i stalden på gården Svanholm.

Lige nu deltager han i et projekt, der skal dokumentere metoden og dens resultater, for måske kan andre blive inspireret og gøre noget tilsvarende.

SAMMEN OM DAGEN

Han har indrettet det, så kalvene går sammen med køerne i dagtimerne mellem de to malkninger. Køerne er på græs den øvrige tid af døgnet. Når køerne er lukket ud, bliver der givet frisk grovfoder, så kalvene kan tage først.

- Fordelen er, at kalvene lynhurtigt lærer at æde hø og ensilage, og de vokser rigtig godt på det.

Kraftfoderet får køerne i den gamle bindestald, der i dag fungerer som malkestald. Først når kalvene er to måneder gamle, begynder de at få korn og kraftfoder. Kalve og køer er opdelt i to hold, så aldersforskellen ikke bliver for stor, og de ældste kalve ikke raner mælk på de smås bekostning.

SÆSONKÆLVNING GIVER OVERBLIK

Henrik Pedersen har tidligere haft kælvninger året rundt, men er i dag gået over til efterårskælvninger. På denne måde har han mere styr på kalvene, som ikke skal på græs før det efterfølgende år.

- Kalvene kunne godt blive lidt vilde dengang, og det var et stort arbejde at holde øje med dem på marken, for de er gode til at gemme sig. I dag kan køerne stadig kælvde ude, hvis de vil, men jeg henter kalven ind i løbet af det første døgn, fortæller Henrik Pedersen.

Herefter går ko og kalv sammen i en boks i tre til otte dage, hvorefter de lukkes ind i den store fællesboks.

STYRKER IMMUNFORSVARET

- Det er skønt at se, når dyr trives. Desuden er det mest naturligt og vel også rimeligt, at kalve lærer af deres mødre, begrunder Henrik Pedersen sit utraditionelle valg.

- Det handler om at have hjertet med. Desuden er det en nem måde at have kalve på. Det er en stor arbejdsletelse i det daglige, og sundheden er god hos kalvene, der får alle de antistoffer, de kan tænkes at have brug for.

Samme holdning gælder køerne. Henrik Pedersen behandler for eksempel aldrig yverbetændelse med antibiotika.

- Jeg tror, det er med til at styrke deres immunsystem. Og kan kalvene ikke ordne en yverbetændelse, tror jeg nu heller ikke, antibiotika kan. Så golder jeg hellere en kirtel. Jeg kan godt håndtere at have en tre-pattet ko, siger han.

Nu kunne man fristes til at tro, at smitsomme sygdomme som salmonella og paratuberkulose flourer i besætningen, men det er ikke tilfældet. Sideløbende med den utraditionelle kalvehåndtering er disse sygdomme gradvist mindsket eller helt forsvundet.

KAN SAGTENS BLIVE TAMME

Men hvor omgængelige er kalve og senere køer, der ikke er blevet fodret af menneskehånd i den første tid?

- Det er helt op til den, der passer dem. Jeg snakker lidt med dem, når jeg vander dem, og når bare der er nogle få tamme dyr, præger det hele flokken. Der er da flere af de store kvier, jeg kan gå hen og lægge grime på, siger Henrik Pedersen om et af de forbehold, nogle givet har over for systemet.

Et andet forbehold er de store mængder mælk, kalvene drikker. Det drejer sig om ca. seks liter i døgnet, viser beregninger, som Økologisk Landsforening har foretaget på baggrund af ydelseskontrol.

- Det er vel i grunden ikke så galt, lyder Henrik Pedersens kommentar.

FLOT TILVÆKST HOS KALVE

Sundhed, velfærd og tilvækst er i top hos kalve og ungdyr på Svanholm

Henrik Pedersens kalve på gården Svanholm i Vendsyssel har nærmest en eksplosiv vækst de første måneder, og den gode begyndelse præger dem også som ungdyr. Det viser de data, som Birgitte Hemmingsen, Økologisk Landsforening, indsamler i projektet Sen fravæning.

Hver 14 dag bliver alle kalve vejede og køerne ydelseskontrolleret. Desuden er besætningens 1-års-kvier målt, og der er slagteresultater fra tyrekalve på ligeledes et år. Endelig bliver der registreret syge og døde kalve, men det er hurtigt gjort.

- Der er ingen, siger Birgitte Hemmingsen.

MOR OG AMMETANTE STÅR LIGE

Vejetallene viser tilvækst på mellem ét og halvandet kg om dagen for småkalvene. Typisk går ko og kalv sammen – i fællesboks – i dagtimerne de første tre uger efter kælvning. Der bliver løbende taget køer ud af boksen, så antallet af diende køer, dvs. mængden af mælk, svarer til kalveflokkens behov. Beslutningen om at tage køer ud, bliver taget på baggrund af køernes yvære ved aftenmalkning i kombination med kalvenes huld. Kort fortalt skal køernes yvære være tomme, når de forlader boksen med kalve. Er de ikke det, er der for mange køer til antallet af kalve. De kalve, hvis mødre bliver taget ud, finder selv ud af at patte de tilbageværende køer.

SEKS KG MÆLK I GENNEMSNI

Ydelseskontrollen bruges til at beregne den mængde mælk, kalvene får. Ydelsen hos de køer, der malkes både morgen og

aften, viser en fordeling mellem morgen- og aftenmælk på 55/45 pct. Med udgangspunkt i denne fordeling beregnes dagsydelsen hos de diegivende køer, der kun malkes én gang. Forskellen mellem beregnet og faktisk ydelse er kalvenes andel.

- Beregnet på denne måde får kalvene ca. 6 kg mælk om dagen i gennemsnit. Det er ikke voldsomt meget, men de får det over en lang periode, siger Birgitte Hemmingsen.

DET TAGER TRE MINUTTER

Tidsmålinger viser, at det tager tre minutter at lukke køerne fra malkestalden til den store fællesboks og det samme den anden vej. Køerne vil gerne i boksen efter morgenmalkningen, og de vil gerne derfra og i malkestalden til aften, fordi de får kraftfoder der. Hertil kommer så den tid, Henrik bruger på at stå og snakke med kalvene.

VELFÆRD I TOP

Selv om projektet og registreringerne endnu ikke er helt afsluttet – de fortsætter til medio december og omfatter også fravæning – er Birgitte Hemmingsen allerede ret sikker på sin konklusion. - Sundheds- og velfærdsmæssigt kan jeg ikke se, der findes et bedre alternativ end dette. Når man så samtidig kan konstatere, at besætningen er sluppet af med Salmonella Dublin og ikke har diarré af betydning, kan man kun sige, at det er et godt system, tilføjer hun.

DET BEDSTE ER DE LETTE KÆLVNINGER

Jørgen Sønderby bruger systematisk kønssorteret sæd i sin krydsningsbesætning. Prisen er 15.000-20.000 kr. på årsbasis

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

I Bjerringbro er begejstringen for den kønssorterede sæd stor. Her har Jørgen Sønderby en krydsningsbesætning, som i og for sig burde kunne levere pæne tyrekalve i sig selv. Alligevel kastede han sig ud i kønssorteringen, da det blev muligt, og det spor har han tænkt sig fortsat at forfølge.

Strategien er at bruge kønssorteret sæd til alle kvier og de 15 procent bedste køer.

- I begyndelsen brugte vi oven i købet kønssorteret limousinesæd til resten – altså sorteret til at give tyrekalve. Det er ikke noget vi fortsætter med, men det skulle da lige prøves, siger Jørgen Sønderby.

LETTE KÆLVNINGER ER GOD ETIK

Målet med kønssorteringen er klassisk.

- Vi gjorde det for at få kvier på de bedste avlsdyr og bedre tyrekalve til slagting. Det har vi også fået, men den største positive oplevelse er, at kvierne nu får kviekalve og derfor kælder nemt. Det er vigtigt, at de kan selv. Det er også et etisk og velfærdsmæssigt spørgsmål, forklarer Jørgen Sønderby.

- Når vi tidligere fik dødfødte kalve, var det typisk en kvie, der fødte en tyrekalv. Vi har færre komplikationer nu, det har været meget tydeligt i år.

240 INSEMINERINGER PÅ TRE UGER

Sønderby praktiserer sæsonkælvning i besætningen. Det betyder, at alle kvier og køer kælvende i foråret, og at der lige nu er fuld fokus på brunstovervågning og inseminering. Løbningerne begyndte i år 12. august. Det er en intens periode, hvor 240 køer og kvier bliver insemineret i løbet af tre uger.

- Ugen før udtager fodermesteren de ca. 35 køer, som skal insemineres med kønssorteret sæd, og 45 udsætterkøer, som ikke skal insemineres men malke, indtil de skal slagtes. På den måde slipper vi for at skulle sende drægtige køer på slagteriet.

I insemineringsperioden går kvierne i en fold tæt på stalden. Når køerne er ude på græs, bliver kvierne fikseret i fanggitteret, hvor det er let at inseminere de brunstige.

Fremgangsmåden giver en høj drægtighedsprocent.

- Den er måske lidt lavere end tidligere, men til gengæld er den nok også lidt højere på de køer, der får limousinesæd, siger Jørgen Sønderby.

Den eneste ulempe han lige kan komme på, er en lidt længere drægtighed hos køer, der er insemineret med limousine. Det er dog ikke værre, end at de blot skal have justeret goldnings- og insemineringstidspunktet efter det.

DYRERE MEN PENGENE VÆRD

Han anslår, at merprisen for den kønssorterede sæd ligger på 15.000-20.000 kr. på årsbasis.

- Jeg får 1.000 kr. mere for krydsningskalvene, der bliver solgt til konventionel opfodning, og kan vi redde to kælvkvier fra en hård fødsel, er det også penge værd, konstaterer Sønderby.

INGEN KÆLVNINGER OM VINTEREN

Mælkeproducent med jerseykøer har tom kalvestald i de koldeste vintermåneder. Det letter arbejdet og giver et tiltrængt brud i smittevejene

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Langt de fleste kalve dør om vinteren. For de små jerseykalves vedkommende er det særligt udtalt. Dødeligheden ligger omkring 14 procent mod seks procent om sommeren.

Denne kedelige statistik har økologisk mælkeproducent Niels Erik Nilsson, Herning, reageret på. For tre år siden besluttede han slet ikke at have kælvninger i december og januar.

- Jeg holdt simpelthen op med at inseminere køer og kvier i marts måned, fortæller han.

Han havde store problemer med kalvediarrré pga. rota- og coronavirus og så tiltaget som en mulig løsning.

- Det er ikke fordi, vi mistede mange kalve før, men vi brugte meget tid på at passe syge kalve, og det var et træls arbejde.

SEKS UGERS PAUSE

Beslutningen viste sig at være så god, at han har holdt fast i praksis siden. I år standsede insemineringerne i den 200 køer store besætning 25. februar, og de bliver først genoptaget 10. april.

- Det betyder, at vi har nogle omløbere, og at nogle af kvierne bliver lidt ældre, når de kælvner, men det er det værd, tilføjer han.

Med startdato 10. april når han lige tre ugers insemineringer i kvieflokken, inden de skal på græs.

MANGE FORDELE

- Det er meget nemmere ikke at have kalve, når det er koldt. Uden kælvninger og kalve er der tre timers arbejde mindre om dagen omkring jul og nytår. Så kan vi afvikle ferie og afspadsering, forklarer han.

Sideeffekten er en smittebrydning for rota-corona, som ellers har givet massive diarréproblemer i stalden.

- De første to-tre måneder efter, at vi begynder at få kalve, er der stort set ingen diarré, men så begynder det så småt at komme. Det er dog ikke så voldsomt som tidligere. De mister drikkelysten en dag eller to, men så kommer de sig igen, siger Niels Erik Nilsson, der overvejer at udvide den insemineringsfri periode med en uge eller to.

Denne artikel blev 21. marts 2014 bragt i Økologi & Erhverv nr. 541

KØNSSORTERET SÆD REDDER LIV

Niels Erik Nilsson regner ikke med at skulle aflive nyfødte tyrekalve, efter at han er begyndt at kønssortere kalvene. I stedet etablerer han studeproduktion

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

I debatten om brug af kønssorteret sæd trak tilhængerne ofte tyrekalve-kortet: færre jerseytyrekalve ville blive aflivet straks efter fødslen, hvis man fik lov at sortere efter køn. Et sted, hvor det argument har vist sig at holde vand, er hos Niels Erik Nilsson, Herning. Han har 210 jerseykøer og har slået mange tyrekalve ihjel i sin tid. Det er stort set slut nu, og det er meget tilfredsstillende, fortæller den økologiske mælkeproducent, som gradvist har øget forbruget af kønssorteret sæd, siden det blev tilladt for godt et år siden.

- Det minimerer aflivningen. Selvfølgelig vil vi stadig få en jerseytyrekalv en gang imellem, men det er lettere at afsætte 10-20 jerseykalve end 100, så vi vil helt sikkert ikke skulle aflive ret mange, siger Niels Erik Nilsson.

Indtil nu har 12 kvier kælvnet, og alle har fået kviekalve.

ETABLERER STUDEPRODUKTION

Han bruger kønssorteret sæd til 90 procent af kvierne og er i gang med at øge brugen af Angussæd til køerne. Målet er, at mindst 50 procent af køerne insemineres med Angus, så deres kalve kan bruges i kødproduktionen. Indkrydsningen med kødkvæg begyndte i det små, allerede inden det blev tilladt at bruge kønssortering, så Niels Erik Nilsson har allerede 70-80 krydsningskalve gående.

- Vi begyndte med Limousine, men kalvene var for store og gav svære kælvninger. Det ser vi ikke med Angus, fortæller han.

Kalvene vil han selv fede op til slagtning.

- Om der er økonomi i det, kan jeg godt være i tvivl om. Man håber det jo altid, men det er ikke sikkert. Det ville nok give mere at have ti køer ekstra, men det gider jeg ikke, siger mælkeproducenten, der nu også snart kan kalde sig studeproducent.

Det er ikke kun jersey-mælkeproducenter, der har taget den kønssorterede sæd til sig for ikke at skulle slå nyfødte tyrekalve ihjel. Økologer med stor race ser også fordele ved teknologien.
Foto: Poul Bech Sørensen

Denne artikel blev 27. september 2013 bragt i Økologi & Erhverv nr. 530

Allerede kl. 6.15 er morgenmalkning og -fodring færdig, og så skal der være ro i staldene på Nygaard, betoner Svend Otto Søgaard.

KVIEHOLD GIVER TRE KILO MÆLK MERE

Systematik er nøglen til gode resultater på Nygaard. Konsekvent holddeling af malkekøerne har både hævet ydelsen hos førstekalvskvierne og mindsket stressniveauet

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Det er torsdag eftermiddag. I goldkøernes afsnit af stalden er en række sengebåse redt op med rent, finsnittet halm på madrasserne. Efter malkningen i morgen tidlig flytter et nyt afgoldningshold ind. Det sker hver eneste fredag morgen året rundt på Nygaard. Efter en lille uges tid på vand og hø bliver holdet sluset videre til det egentlige goldhold, indtil de 14 dage før kælvning kommer over i kælvningsholdet på dybstrøelse. Her er der i øvrigt også to hold, for ældre goldkøer og kælvkvier går i hver sin boks – et tiltag, som måske er årsagen til, at andelen af dødfødte kalve er mindsket drastisk.

Opdelingen af goldkøerne er blot ét eksempel på, hvordan Svend Otto og Karina Søgaard forsøger at systematisere og skabe overblik i den godt 400 køer store besætning på Nygaard i Stoholm syd for Skive.

AFGRÆSNING I HOLD

Også de malkende køer er delt i tre hold. Senest er de nykælvede kvier skilt ud i en gruppe for sig, og det har været en stor succes.

- Det gav tre kg mælk mere pr. kvie om dagen, siger Svend Otto Søgaard.

- Vi kan godt lide at finde simple ændringer, der giver billige kg mælk, supplerer Karina, der tager sin tårn med i malkestalden.

Hun lægger vægt på, at det giver mere ro i stalden, når de unge ikke skal slås om rangorden og foder med ældre køer.

De øvrige to hold består dels af øvrige nykælvere, dels af dem, de i daglig tale kalder sjatmalkerne. Man skal dog ikke tage fejl, for ydelsen i besætningen nærmer sig 9.000 kg EKM, og det sker ikke sjældent, at man golder en ko med 15-20 kg mælk.

Hidtil har den skarpe holdopdeling kun været en vinterforeteelse, men til sommer er det planen også at afvikle afgræsningen i tre hold. Det kræver lidt flere folde at skifte mellem.

- Og at vi lige har mobilkontakt fra stalden ud til en mand i

marken, der skal styre grupperne ind i de rigtige folde, siger Svend Otto om planerne.

RO, RO OG ATTER RO

Det med ro og lavt stressniveau er et tilbagevendende emne den regnvåde januardag. Økologi & Erhverv er på besøg.

For eksempel er de altid fire personer i stalden under malkningen. Tre i og omkring malkegraven og én, der fodrer.

- Så er vi alle sammen færdige på samme tid, og så er der ro i stalden fra 6.15 til vi malke igen kl. 15. Man må gerne gå rundt derude, men der skal ikke køre traktorer og fodervogne rundt.

Køerne skal have ro. Det lægger vi meget vægt på, pointerer Svend Otto Søgaard.

Opdelingen i tre hold sikrer desuden, at køerne ikke står alt for længe på opsamlingspladsen. At der også er flere sengebåse end køer, bliver nævnt som en positiv post i stress-regnskabet.

- Vi kunne godt sætte 40 køer mere ind og stadig overholde pladskravene, konstaterer Svend Otto Søgaard.

FREMTIDSSIKRET MED NYE STALDE

Karina og Svend Otto købte gården i 1980 og omlagde til økologi i 1996. De har gradvist øget produktionen og købt mere jord. I 2006 byggede de ny sengebåsestald til 220 køer og et separat malkecenter med 2x16 malkepladser. I 2011-12 fremtidssikrede de produktionen med yderligere en stald til 200 malkekøer og opdræt. Et relativt billigt byggeri til 16-17.000 kr. pr. koplads, for malkestalden havde de jo allerede.

De unge nykælvere og sjatmalkerne deler den 'gamle' stald fra 2006, hvor der er kraftfoderautomater. Det er der ikke i den nye, hvor de 160 højtydende køer får en total fuldfoderration. Der bliver ikke dyrket majs på Nygaard, så den består af kløvergræsensilage, bygghelsæd, valset korn og kraftfoder.

JAGTER DEN HØJE YDELSE

Familien er meget avlsinteresseret, udstiller på dyrskuer og sælger avlstyre. Avls målet er en sund ko med en høj ydelse. Det aktuelle mål er 9.000 kg EKM, og jagten slutter ikke der. Køernes genetiske potentiale for ydelse er højt, og Svend Otto sparer derfor ikke på det dyre kraftfoder.

- Hvis de kan give to kg mælk mere for ét kg kraftfoder, får de det. Det er da en udmærket forretning at få over syv kr. i mælkepenge for en udgift på 3,86 kr., konstaterer Svend Otto Søgaard.

- Vi skal have maksimalt ud af køerne. Vi har ikke andet at betale regninger med.

Den høje mælkeydelse kompromitterer ikke sundheden. Det seneste år har behandlingsindekset i besætningen været 0,27. Resultatet tillægger de igen roen og det lave stressniveau blandt køerne.

MENNESKER FREM FOR ROBOTTER

Til at passe dyr og mark og papirarbejde er de i alt seks personer. Foruden Karina og Svend Otto selv er det sønnen Thomas på 25 år, en fast medarbejder, der har været på gården i syv år, samt to elever. Alle deltager i malketurnus, så arbejdsdagen bliver afvekslende for alle. Maskinstationen klarer det tunge markarbejde.

- Da vi byggede malkecenter, var jeg slet ikke i tvivl om, at vi skulle have en traditionel malkestald og ikke robotter. For det første er der næsten ingen omkostninger til vedligehold, for det andet tror jeg, det er nemmere at få elever, når her er andre at snakke med end mig, smiler Svend Otto Søgaard.

FAKTA

NYGAARD

Karina og Svend Otto Søgaard er mælkeproducenter på Nygaard ved Stoholm. De har drevet gården økologisk siden 1996 og løbende udvidet besætningen.

I STALDEN

- 420 jerseykøer m. opdræt
- Leverer mælk til Thise Mejeri
- Afhentning to gange dagligt
- Ydelsesmål 2014 er 9.000 kg EKM.
- Behandlingsindeks: 0,27
- Inseminerer selv
- Bruger kønssorteret sæd
- Sælger avlsdyr

VINTERFODRING

- 9-10 FE kløvergræsensilage
- 2-3 FE helsæd
- 2,5 FE valset korn
- 4-5 FE kraftfoder

I MARKEN

- 300 ha samt samarbejde med planteavlser med 160 ha
- Maskinstation til 'det tunge'
- Afgræsning i skiftefolde
- Græsmarkers omdriftstid: fem år
- Kvalitetsmål kløvergræs 1,0-1,5 kg ts/FE
- Udlagt drikkevand i alle afgræsningsmarker

Tove Ellegaard giver kalvene otte liter mælk om dagen. Det giver god tilvækst, som yderligere hjælpes på vej af dækkenerne, som alle kalve får på om vinteren.

MIT MÅL ER NUL

Tove Ellegaard begræder enhver død kalv. Den indstilling er en god drivkraft, når man passer kalvet

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

- Jeg er lidt hysterisk, når det gælder renlighed. De drenge, der hjælper med malkningen, synes vist, jeg er striks.

Tove Ellegård smiler. Økologi & Erhverv besøger den vestjyske landmand på gården nord for Varde, fordi hun år efter år gør sig bemærket med en særdeles lav dødelighed blandt sine kalve. Kalvedødeligheden i økologiske besætninger er ellers ikke generelt noget at råbe hurra for. I gennemsnit dør omkring 14-15 procent af alle kalve enten ved fødsel eller i løbet af det første halve år. Lidt flere i økologiske end i konventionelle besætninger.

OVERVÅGNING BURDE HJÆLPE

Hos Tove Ellegaard dør kun ca. fem procent af kalvene, og selv om tallet altså er relativt lavt, er det efter hendes egen mening stadig for højt.

- Nul døde er mit mål. Enhver død kalv ærgrer mig, konstaterer hun fast og undrer sig over, at andelen af dødfødte kalve fortsat ligger på 6-7 procent på landsplan.

- Tallet burde være meget lavere med alle de nye muligheder, der er for overvågning, siger hun.

Hun synes selv, hun med årene er god blevet rigtig god til at vurdere, hvornår en ko vil kælte, og står gerne op om natten for at være til stede under kælvningen.

- Hos os er der ikke nogen kalve, der dør under fødslen. De dødfødte, vi får, er døde inden fødslen, siger hun.

AVLER EFTER KÆLVNINGSEVNE

Der er en lang række grunde til, at Tove Ellegaard præsterer så mange levendefødte og overlevende kalve på gården, som hun driver sammen med sin mand Torben. Ud over altid at være klar til at tilse sine dyr uanset tidspunkt på døgnet, nævner hun som det

første en målrettet avl efter kælvningsevne. Hun bruger kun tyre med et indeks over 100 for kælvningsevne og har fulgt denne linje i mange år. Hun får lavet avlsplan for besætningen men tjekker altid op på tyrevalget inden inseminering, og det sker tit, hun retter det foreslåede valg.

HELLERE TO KLUDE END EN

Renlighed og hygiejne omkring malkning er en anden af hendes kæpheste. Hun står selv for malkningen af de nykælvede køer, og malkesættet er altid rent, når det sættes på. Hun bruger også hellere to rene klude end én til at vaske yveret af. Kvaliteten af råmælken måles med kolostrumeter, og kvaliteten er generelt i orden.

Alle kalve får råmælk fra moren kort efter fødslen, men der ligger også altid mælk i fryseren, hvis en ko ikke vil lægge ned. Kalven får fire liter af spand. Sonde er en nødløsning, mener Tove, der gemmer overskydende råmælk til de efterfølgende fodringer.

De første par dage bliver kalven fodret af stålspand. Den er nemmere at holde helt ren end plasticspande. Fast rutine er også at give kalvene E-vitamin ved fødslen og yderligere et par gange efterfølgende.

- Men selvfølgelig kan kalve også blive syge hos os. Vi har desværre haft tre, der straks efter fødslen fik lungebetændelse, som vi ikke kunne kurere. Vi måtte aflive dem, siger hun.

I efteråret sloges hun med alvorlig kalvediaré pga. rota-corona-virus.

- Det bryder ud, når kalvene er omkring en uge og lige er lukket sammen to og to. Vi har prøvet alt, hvad vi kunne inden for hygiejne osv., men intet hjælp, så siden december har vi vaccineret alle kalve, og det ser heldigvis ud til at virke.

- Jeg synes, det er en katastrofe, når en kalv bliver syg. Jeg kan slet ikke holde ud at se syge kalve og slet ikke døde, betoner Tove Ellegaard.

VINTERJAKKER OG OTTE LITER MÆLK

Der bliver passet godt på småkalvene på Ellegaard. De går i udendørs kalvehytter, og ikke mindst i de kolde måneder gør Tove Ellegaard en ekstra indsats for at holde dem i god konstitution. Med fire liter mælk to gange dagligt ligger mælketildelingen allerede i den høje ende, men når frosten bider, hælder hun yderligere en halv til en hel liter i trug, så kalvene har ekstra energi til varmetab.

Desuden går kalvene konsekvent med dækkener i vintermånederne. De bliver først taget af, når kalvene enten vokser ud af dem, eller når forårsvejret gør dem overflødige.

Om sommeren går Tove Ellegaard mod strømmen og slipper kalvene ud på græs allerede, når de er få uger gamle. Grunden er udelukkende, at hun under dem at lege og springe frit rundt, og hun nyder at se dem gøre det. Kalvene går på nogle små græsarealer lige omkring gården, hvor mælketaxaen nemt kan komme rundt. Bagsiden af medaljen er, at kalvene ofte får coccidiose.

- De har det med at æde af jorden. Så ved man, at det kommer 14 dage senere. En kollega sagde engang, at man måtte budgettere med døde kalve pga. coccidiose. Det kan jeg ikke acceptere. Det er et spørgsmål om at se det og behandle det tidligt nok – så kan de sagtens komme sig. Faktisk synes jeg, små kalve er nemmere at helbrede end kalve, der er fire måneder gamle, siger Tove Ellegaard.

ØKOMÆLKEPRODUCENT MED EGET KØDKONCEPT

Mød Gert Lassen, økologisk mælkeproducent ved Silkeborg, der ved siden af mælken fra sine 250 malkekøer producerer 100 kødkvægskvier og -stude om året. En del af dem forarbejdes og markedsføres under eget brand i samarbejde med lokal slagter.

TEKST & FOTO JOACHIM KJELDEN

På Ellinglund lidt uden for Silkeborg bor Gert Lassen, hans kone Anne og deres fire børn. Mælken fra de 250 malkekøer leveres til Them Andelsmejeri, men derudover er der også fokus på kødproduktion på Ellinglund. Gert praktiserer rotationsavl med fire forskellige kvægracer, hvilket ikke bare giver en mælkeydelse på 11.200 kg EKM pr. årsko, men også dyr, der egner sig godt som kødkvæg.

En del af gårdens stude og kvier forarbejdes og markedsføres under eget brand 'Hærvejs Okse' i samarbejde med den nærliggende slagter, Pølsemejeriet i Grauballe.

- Idéen til Hærvejs Okse opstod i kølvandet på diverse kødskandaler, fordi vi gerne ville levere en vare, som er gennemskuelig for

folk. Her ved de, hvad de får, og folk er altid velkomne til at komme forbi og klappe dyret, siger Gert Lassen.

Nogle af kunderne til hærvejsoksen køber faktisk allerede dyret, mens det er kalv. På den måde får de mulighed for at følge dyrets opvækst endnu tættere. Navnet 'Hærvejs Okse' kommer af, at Ellinglund i bogstaveligste forstand ligger på den gamle hærvej - den løber nemlig lige igennem gårdspladsen.

Hærvejsokserne og de andre kødkvæg fra Ellinglund græsser om sommeren på naturarealerne ved Bølling Sø.

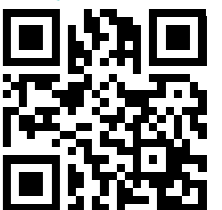
Se videoen fra den dag de kom på græs, og hør Gert Lassen fortælle mere om konceptet.

SE FLERE FILMPORTRÆTTER AF ØKOLANDMÆND

Der bliver løbende produceret flere, små filmportrætter af økologiske landmænd efter dette magasins udgivelse. Blandt andet om økologiske grise i pil og poppeltræer, om tre forskellige landmænd med tre forskellige radrensesystemer, om landmænd, der anvender lyng i henholdsvis hønse, svine og kvæghold om Danmarks eneste 100 procent økologiske Ø, og meget mere.

Du kan se filmene og følge med på www.okologi.dk/landmand.

Scan QR-koden

Siden Brunsminde fik lavet klimaregnskab, er produktionen udvidet betragteligt. Klimaplanen omfatter kun den 'gamle' bedrift. Gert Hansen, TV og Jens Christian Mathiasen, TH

KLIMAPLAN: SPAR 120 TON CO₂

Klima og økonomi skal spille sammen, mener landmændene på Brunsminde.

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Brunsminde I/S i Givskud kan sænke udledningen af klimagasser med 13 procent ved at pumpe gyllen ud af stalden hver uge, afgasse den i biogasanlæg, sænke kælvningsalderen og øge fodereffektiviteten hos de 180 jerseykøer. Det fremgår af gårdens klimaplan, der blev udarbejdet som en af de første, da Thise for et par år siden besluttede at rulle mejeriets handlingsplan for klimaet ud til alle leverandører. Med de beskrevne tiltag kan ejerne, Jens Chr. Mathiasen og Gert Hansen, skære i alt 120 ton CO₂-udledning væk på årsbasis.

TAKKET VÆRE BIOGASSEN

Det er en anelse mere end gennemsnittet for Thise-leverandørerne og skyldes primært udsigten til at kunne levere gylle til et biogasanlæg.

På mange af de øvrige områder, der har betydning for udledningen, præsterer Brunsminde nemlig i forvejen godt, kan man læse i klimaplanen, der er udarbejdet af Økologisk Landsforening. For eksempel er der allerede 72 procent kløvergræs i markplanen. Varmen fra mælkekølingen genbruges, og bedriften har et miljøvenligt energiforbrug til opvarmning af privatboligerne.

Den største post i planen er den ændrede håndtering af gødning, der vil kunne spare 108 ton CO₂. Desværre har det endnu ikke været muligt at effektuere besparelsen.

- Vi er med i leverandørforeningen til et økologisk biogasanlæg i Brande, men desværre er anlægget af forskellige grunde endnu ikke bygget, forklarer Jens Chr. Mathiasen.

KVIER KÆLVER TIDLIGT

Til gengæld er flere af de andre tiltag ført ud i livet. Kælvningsalderen er således sænket fra 24 til aktuelt 22,7 mdr., og fodereffektiviteten er hævet til mellem 94 og 96 pct. bl.a. takket være en fem-slæts strategi. Mælkeydelsen er steget en smule til nu 8100 kg EKM. Alt sammen tiltag, der tæller positivt i klimaregnskabet.

70 PCT. SELVFORSYENDE
- Ydelsen må gerne stige endnu mere, men det skal komme af sig selv. Vi vil ikke købe os til det, pointerer Gert Hansen.

70 PCT. SELVFORSYENDE

Han vurderer, at selvforsyningsgraden med foder er omkring 70% Brunsminde dyrker ikke majs men baserer mælkeproduktionen på græs. Græsmarkerne spiller en vigtig rolle for gårdens klimapåvirkning. Dels udgør de en stor andel af sædskiftet, dels er Jens Chr. og Gert optaget af at optimere udbyttet, hvilket i denne sammenhæng også gavner klimaet.

- Før i tiden lå græsmarker typisk bare i to produktionsår. I dag bliver de mellem tre og fem år gamle, konstaterer Jens Chr., der har ansvaret for markdriften.
- Men det er selvfølgelig hele tiden en afvejning mellem klima og økonomi. Tænker man i kulstofbinding, skal vi have lang omdrift, men udbytterne kan trække i modsat retning, forklarer Gert Hansen, der står for køer og stald.

ØKONOMI VÆGTER TUNGT
De to landmænd, der er midt i et generationsskifte, er optaget af at begrænse klimapåvirkningen fra driften, men de har også skarpt fokus på økonomien. Ikke mindst Gert, der om et par år skal overtage Jens Chr. Mathiasens halvdel.

- For mit vedkommende er økonomien lige nu vigtigere end klimaet.

- Men kan man tænke de to ting sammen, er det jo ikke noget problem, supplerer Jens Chr. Mathiasen.

Denne artikel blev 9. maj 2014 bragt i Økologi & Erhverv nr. 544

FAKTA

BRUNSMINDES KLIMAREGNSKAB

Hvis Gert Hansen og Jens Chr. Mathiasen gennemfører klimaplanens tiltag, vil de udlede 120 ton CO₂ mindre om året.

FORSLAG I KLIMAPLAN

- Anvende gødning til biogas
- Pumpe gylle fra stald til lager ugentligt
- Sænke kviernes kælvningsalder fra 24 til 23 mdr.
- Øge fodereffektiviteten med fire pct.

	Ton CO ₂ pr. år	
	FØR	EFTER
Foderindkøb	97	97
Energi	221	221
Mark	-246	-246
Husdyrgødning	250	142
Husdyr	590	578
IALT	912	792

DEFINITIONER

Foderindkøb: udledningen fra dyrkning, forarbejdning og transport af indkøbt foder

Energi: direkte energiforbrug på bedriften og af eksterne maskinstationer

Mark: lattergas udledt ved dyrkning af afgrøder fratrukket kulstof lagret i humus og dyrkede træer

Husdyrgødning: udledning fra lagre og udbringning samt import og eksport.

Husdyr: metan-udledning beregnet på baggrund af foderplaner.

THISE TÆNKER KLIMA I FÆLLESSKAB

Thises ca. 80 leverandører af økologisk mælk har alle fået lavet en klimaplan. Mejeriet vil dog ikke umiddelbart stille krav om mindre udledning af drivhusgas

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

I april satte Thise om ikke punktum så i hvert fald et komma for et klimaprojekt, som har involveret samtlige leverandører til det økologiske mejeri. Mejeriets beslutning om at give alle leverandører en kortlægning af deres bedrífers klimapåvirkning var gennemført. I typisk Thise-stil var der tale om en kollektiv indsats møntet på et væsentligt samfundsproblem.

- Som økologisk virksomhed er det helt naturligt at interessere sig for klimaet og vores påvirkning af det, og de almindelige klimaregnskaber viser jo, at 80 procent af belastningen med drivhusgasser kommer fra primærproduktionen, lyder forklaringen fra Jens Christensen, der er mejeriets ankermand på projektet.

Han bakkes op af bestyrelsesmedlem Jens Chr. Mathiasen.

- Vores aftagere forventer det af os. Vi har arbejdet med ud-fasning af antibiotika og paratuberkulose, før andre begyndte at interessere sig for det, og klimaspørgsmålet er bare det næste. Vi er meget bevidste om at give forbrugerne gode grunde til at købe vores produkter, siger han.

LANDMÆNDENES BESLUTNING

Kortlægningen på kvægbedrifterne følger efter en årelang indsats for at gøre selve mejeriet mere klimavenligt. Elforbruget dækkes i dag af vindmøllestrøm, mens der endnu ikke er fundet brugbare løsninger for lastbiltransporten. Mejeriets ambition er dog at gøre sig helt uafhængig af fossilt brændstof.

Om ambitionerne på landmændenes vegne er Jens Christensen mindre kontant.

- Når vi nu har afsluttet fase 1, skal vi diskutere, om der skal sættes mål for klimaindsatsen, men det er op til landmændene at beslutte, siger han.

MANGE DILEMMAER

Han pointerer i den forbindelse, at der er mange dilemmaer og få lette løsninger, når det gælder det økologiske kvægbrugs klimapåvirkning.

- Som økologer har vi pålagt os nogle begrænsninger. Køerne skal for eksempel på græs. Det er isoleret set ikke optimalt i forhold til klimaet. Til gengæld er græsmarker godt for kulstoflagringen og klimaet, men det er skidt, når de pløjes om.

Der er ingen simple løsninger, men vi kan blive klogere af den viden, der ligger i klimaplanerne og af at diskutere med hinanden, siger Jens Christensen.

KØERNE STÅR ALENE FOR HALVDELEN

ÆLDRE KØER OG DERMED FÆRRE KÆLVEKVIER ER EN MÅDE AT BEGRÆNSE DET UBEGRÆNSELIGE UDSLIP AF METAN FRA KØERNES VOMFORGÆRING

Thiseleverandørernes klimaplaner viser, at der gennemsnitligt udledes drivhusgas svarende til netto 0,8 kg CO₂ pr. kg mælk, men variationen er stor: fra 1,24 kg til 0,25 kg. Lave udledninger skyldes typisk enten, at bedrifterne producerer vedvarende energi eller har produktionsskov. Høje udledninger skyldes typisk stor foderimport, dårlig kvælstofudnyttelse og højt energiforbrug.

Det oplyser plante- og klimakonsulent Erik Kristensen, Økologisk Landsforening, der har gennemført beregningerne.

GODT HÅNDVÆRK VIRKER

Disse viser også, at Thiseleverandørerne med tre-fire tiltag hver kan nedbringe udledningen med ca. 10 pct.

- Klimaplaner skal have fokus på lavpraktiske tiltag og 'godt håndværk', hvis de skal virke, fastslår Erik Kristensen, om de tiltag, der er skrevet ind i klimaplanerne efter aftale med hver enkelt producent.

Det er tiltag som hyppig udpumpning af gyllen fra stald til lager. Det koster ikke ekstra at pumpe ofte og kortvarigt end sjældent og længe. Til gengæld er fordampningen mindre fra lager end fra gyllekanaler, og det sparer drivhusgas. Halvdelen af udledningen - 49 procent - stammer fra metanproduktion i køerne. Det er en klimabelastning, der skyldes koens biologi, og som man derfor ikke umiddelbart kan rykke meget ved. Og så alligevel. Erik Kristensen har et par ideer, der kan forbedre regnskabet.

- I gennemsnit malker danske køer kun i ca. to år. Det svarer til den tid, det tager at opdrætte dem. Hvis køerne blev ældre, ville man få mere mælk for samme metanudledning i opdrætsperioden, og desuden kan man nøjes med færre opdrætskvier, siger han.

Stram styring af kvierens tilvækst, så de kan kælte tidligt, er et andet godt råd, der sparer unødigt metanudledning.

Om vinteren er kreaturerne hjemme på græs på gården; men i disse dage har Jacob Kjærsgaard travlt, for nu skal de ud og pleje den midtjyske natur.

UDEN KLØVERGRÆS GÅR DET IKKE

Naturpleje med husdyr kræver mere end dyr og natur,
hvis resultatet skal være godt

TEKST & FOTO IRENE BRANDT

I disse dage har Jacob Kjærsgaard travlt, for 100 køer og 230 kvier og stude skal fordeles på 26 indhegninger i og om omkring Herning, hvor de sørger for at lave naturpleje på tilsammen 200 ha beskyttet natur. For Jacob Kjærsgaard bærer den store indsats frugt; men sådan er det langt fra for alle, der har kastet sig over naturpleje som driftsgren.

- For at naturpleje skal blive til godt håndværk, skal man være dygtig på flere områder, fortæller Jacob Kjærsgaard og remser de først fem områder op, som landmanden skal mestre:

- Gode forhandlingsevner
- Avl og valg af de rigtige racer
- God til omgang med dyrene
- Dygtig til papirarbejdet og
- Afsætning.

FORHANDLINGSEVNE

- Det er meget vigtigt, at naturplejeren laver helt klare aftaler med lodsejeren om, hvad der er formålet med indsatsen. Og hvis man ikke kan leve op til lodsejerens forventninger, så skal man ikke

byde ind på opgaven, siger Jacob Kjærsgaard. Det er hans erfaring, at naturplejeren let kan komme i klemme mellem EU-reglerne og lodsejerens forventninger, hvis forventningsafklaringen ikke finder sted, inden aftalen indgås.

- Og så er det mindst lige så vigtigt, at du kan forhandle dig frem til ordentlige betingelser. For eksempel lægger jeg vægt på, at en forpagtningsaftale ikke kun består af naturarealer, men at køerne også har adgang til kløvergræsmarker. Vi må ikke tilskudsfodre dyrene, og uden adgang til kløvergræs sker der ikke tilvækst på dyrene, og så er det en dårlig forretning at være naturplejer, siger Jacob Kjærsgaard.

Man skal også være opmærksom på, hvem der afholder udgiften til hegning af arealerne, inden kontrakten skrives under.

- Efterhånden er det mig selv, der står for hegningen på de arealer, jeg forpagter; men så er forpagtningslejen også tilsvarende lavere, siger Jacob Kjærsgaard.

AVL

Det kvæg, Jacob Kjærsgaard bruger som naturplejere, er blandinger af racerne: limousine, angus, galloway samt enkelte skotsk højlandskvæg og wague.

- Koen opdrager kalven til at blive en god naturplejer, og får vi en linje ind, der ikke fungerer, så piller vi den ud, for vi avler målrettet på de egenskaber, der kendetegner kreaturer, der er gode naturplejere, siger Jacob Kjærsgaard.

Tidligere inseminerede han køerne; men i dag er det to tyre af henholdsvis limousine- og angus-racerne, der står for arbejdet med at skaffe kalve i køerne.

De gode dyr, Jacob Kjærsgaard har i dag, er således et resultat af et stykke målrettet avlsarbejde, som startede i 2007, hvor naturpleje blev gårdens vigtigste driftsgren.

- De områder, vi driver naturpleje i, er meget forskellige, og jeg forsøger at tilpasse valget af dyr, der sættes på græs, med det en-

kelte areals karakter. De planter, der vokser på arealet, skal passe til de dyr, der skal afgræsse arealet, hvis vi skal opnå den fedmeklasse, vi tilstræber, siger Jacob Kjærsgaard. Han fortsætter:

- Derudover skal for eksempel ungdyrene helst gå på forholdsvis små arealer, og på de bynære arealer skal der græsse rolige dyr.

Jacob Kjærsgaard tilføjer, at de bynære arealer også er specielle på andre måder:

- Vi er for eksempel nødt til at tage køerne på disse arealer hjem til gården, inden de kælver, for vi har oplevet, at folk satte himmel og jord i bevægelse, da de troede, en nyfødt kalv var i fare, fordi den så 'våd' ud! Det endte med en regning fra Falck, som vi måtte betale, selvom det var en tilfældig forbipasserende, der havde sat hele maskineriet i sving på grund af manglende viden om, hvordan en nyfødt kalv ser ud.

OMGANG MED DYRENE

Når de rigtige aftaler er indgået med lodsejerne, og de rigtige dyr er valgt til arealerne, er juraen og de praktiske rammer for naturplejen på plads; men ifølge Jacob Kjærsgaard er der stadig et par vigtige punkter, der skal tages højde for, før resultatet bliver godt. En vigtig detalje – måske den vigtigste af dem alle – handler om, at landmanden skal kende sine dyr og forstå at omgås dem.

- Køer har en utrolig god hukommelse, og arbejdet med kreaturer som naturplejere kan meget hurtigt blive rigtig træls, hvis du ikke ved, hvordan du får dine dyr til at gøre dét, du vil have dem til, siger Jacob Kjærsgaard.

Han nævner arbejdet med at flytte dyrene som et stykke arbejde, der kræver store ko-pædagogiske evner hos landmanden.

- Fordi jeg kender og forstår mine kreaturer rigtig godt, har jeg præsteret at flytte 200 dyr, som var fordelt på tre lokaliteter, på fem kvarter – og det er jo rigtig godt! Andre kan jo bruge dage på at fange dyrene ind, fortæller Jacob Kjærsgaard.

Han er meget bevidst om at være tydelig i sin kommunikation

med dyrene, for er de først blevet usikre på hans hensigter, tager det meget lang tid at rette fejlen.

- Dyrene forstår selvfølgelig ikke, hvad man siger til dem, men de forstår dit tonefald, og det bruger jeg, når jeg taler til dem, og så misforstår vi ikke hinanden, siger Jacob Kjærsgaard.

BAG SKRIVEBORDET

Det næstsidste punkt på listen over, hvad der skal til for at sikre, at arbejdet med naturpleje giver overskud, handler om arbejdet hjemme ved skrivebordet, for der følger en del administration med opgaven. Der er som nævnt kontrakter, der skal indgås, men der er også rigtig mange blanketter, der skal udfyldes, hvis man ønsker arealstøtte til driften.

- Som økologisk naturplejer er der meget, der skal indberettes, og eftersom det er mit ansvar, at arealet lever op til kravene i bekendtgørelsen, så foretrækker jeg også, at det er mig og ikke lodsejeren, der står for arbejdet med at indberette, for så er jeg sikker på, at det er i orden, siger Jacob Kjærsgaard.

AFSÆTNING AF KØDET

Gårdbutikken Hedekød, som Jacob Kjærsgaard driver sammen med ægtefællen Pia, er sidste punkt på listen over vejen til succes. Gårdbutikken har åben tre dage om ugen, så der også er tid til at dyrke de grøntsager, der sælges i butikken sammen med kødet fra kreaturerne. Butikken giver de midt- og vestjyske kunder adgang til økologisk kvalitetskød, som ellers kan være svært at købe i de Irma-frie landsdele, og det er populært.

- Vi har kunder, der kommer langvejs fra for at købe kød hos os, og vi sælger både til det daglige forbrug og til den store festmiddag, fortæller Jacob Kjærsgaard.

ANVENDT BIOLOGI

Jakob Kortegaard Becher har taget en forpligtelse på sig i sit arbejde med at bevare to gamle husdyrracer

TEKST & FOTO IRENE BRANDT

Gården Engdal ligger på sydsiden af Uhrehøje Plantage i Vesthimmerland. Gården er omkranset af søer og vådområder, der mod øst afgrænses af vestvendte skråninger. På skråningerne, engene og hængesækken i bunden af dalen går Ertebøllefår og Sortbroget Jydsk Malkekævg, SJM, på græs, samtidig med at de laver naturpleje.

Dyrene er nogle af de allersidste efterkommere af de dyr, der før 1950 og langt tilbage var almindelige produktionsdyr i landbruget i Jylland. Siden er både fåre- og kvægavlen gået i helt andre retninger. Det store spørgsmål er, om der er egenskaber, der er gået tabt i jagten på stor tilvækst og høj mælkeydelse?

- Måske får vi en dag brug for de egenskaber, som de moderne racer har tabt i avlsarbejdet. Derfor er vi også nødt til at bevare de gamle racer, og det gør vi bedst ved at lade dem leve i det miljø, hvori de har tilegnet sig deres gode egenskaber, fortæller Jakob Kortegaard Becher.

I 2004 købte han sit barndomshjem af sin far, Leo Kortegaard. Da var der allerede en besætning af oprindeligt SJM og Ertebøllefår under opformering. Ertebøllefårene fulgte med ejendommen,

men SJM-kvæget er kommet til senere. Både Jakob og hans kone, Anne, er som Leo uddannede biologer og fritidslandmænd. Den akademiske baggrund spiller en ikke uvæsentlig rolle, når Jakob Kortegaard Becher skal forklare, hvorfor han har kastet sig over arbejdet med gamle racer, der af mange betragtes som temmeligt nørdet.

- Det skyldes bl.a. indtryk fra min barndom og ungdom med mange slags gamle dyreracer. Desuden er der selve bevarings-tanken og de faglige udfordringer der ligger bag, siger Jakob Kortegaard Becher, der i en periode har siddet i Genressourceudvalget og Nordisk Genbank Husdyr's dyreartsgruppe for får og geder.

- Formelt har vi som samfund en forpligtelse til at bevare de oprindelige dyreracer, og vi har taget den forpligtelse på os, fordi arbejdet med de oprindelige racer er anvendt biologi, siger Jakob Kortegaard Becher og fortsætter:

- Fritidslandbruget giver mig muligheden for at komme ud og få frisk luft og bruge min viden til at pleje naturen, dyrke markerne og arbejde med min viden om genetik og avl i praksis. Og det er drivkraften bag det her arbejde.

SYSTEMATISK AVLSARBEJDE

I fårestalden står de får, som lige har læmmet, eller som er lige op over. Alle fårene stammer fra en lille flok på seks får og én vædder, som Leo Kortegaard købte af et dødsbo i Ertebølle få kilometer fra Engdal i 1992. For at undgå indavl arbejder Jakob Kortegaard Becher systematisk med linjer fra syv moderfår. Den systematiske linjeavl skal sikre bestanden mod indavl. Af samme grund er der nøje kontrol med, hvilke lam der hører til hvilke får - derfor læmmer fårene i stalden.

- Ertebøllefårene har utroligt gode moderegenskaber, så det er kun af hensyn til avlsarbejdet, at de ikke læmmer ude på marken, fortæller Jakob Kortegaard Becher.

LIVRETTER

Fårene er en broget flok, som i gennemsnit får 1,5 lam pr. moderdyr. Dødeligheden blandt lammene er helt nede på fem procent, selvom får og små lam går tæt i læmmeperioden. Den lave dødelighed skyldes det meget stærke moderinstinkt og store livskraft, der kendetegner racen.

- De her får er utroligt nøjsomme. Derfor er de også ideelle naturplejere både på strandenge og heder. De lever af hø i vinterhalvåret og kræver kun meget lidt supplerende foder i forbindelse med læmningerne. Lammene kan uden problemer fedes op på naturlige græsgange, og vi har opnået en tilvækst på lidt mere end 200 gram om dagen på en lynghede, siger Jakob Kortegaard Becher.

Men - og der er et men - fårene har livretter. De gør kål på tagrør, gyvel, bjørneklo og rynket rose til topkarakterer. Men når det gælder urter, er de problematiske, for de rigtig godt kan lide de sjældne orkidéer, herunder den ekstremt sjældne Prilæbet gøgeurt, som i løbet af foråret står i blomst på hængesækken i bunden af dalen. Alle arter af gøgeurt er fredet og må hverken plukkes, graves op, samles eller ødelægges - og det ved fårene ikke! Derfor venter Jakob Kortegaard Becher med at sætte dyr på græs på hængesækken, indtil gøgeurten er afblomstret.

LEVENDE MASKINER

- Man kan sige, at fårene og kreaturerne er de 'maskiner', jeg bruger for at lave naturpleje. Det viste sig, at den første maskine, fårene, havde skavanken med at spise de sjældne urter i vådområderne. Derfor fik jeg endnu en 'maskine', SJM-kvæget, som supplerer fårene.

-De er ikke så selektive, når de græsser, siger Jakob Kortegaard Becher.

Tyren går for sig selv på en højere liggende eng, mens køerne, der er i kælvingsæson, går i en indhegning, hvor de har adgang til både eng og vådområde.

Det meste af vådområdet er hængesæk og selvom SJM-køerne er små sammenlignet med en Holstein Frisian-ko, er de dog langt fra vægtløse.

- Det sker også, at de stikker et ben gennem hængesækken; men de er så vant til det, at de bare trækker det op igen, fortæller Jakob Kortegaard Becher, mens vi bevæger os rundt på det gyngende tykke lag af sammenfiltrede planterødder, som flyder ovenpå mosen. Laget er så tykt, at det sagtens kan bære et menneske. Jakob Kortegaard Becher jager et stykke armeringsjern gennem hængesækken, og stangen forsvinder godt og vel en meters penge, inden spidsen rammer fast bund.

SÅ-BEDE

- Her kan du se en anden ting, som gør, at køerne er bedre i dette område end fårene, siger Jakob Kortegaard Becher og peger på et hul i hængesækken, hvor kloven fra en ko har skrabet ned gennem plantevæksten og blottet et bart stykke jord.

- Fårene går ikke igennem hængesækken, så de efterlader hængesækken som en jævn nedgræsset flade, hvor alt er dækket af planter; men de huller, køerne laver, er rigtig gode 'så-bede' for frøene fra for eksempel gøgeurt. Så ud over, at køerne ikke spiser gøgeurt, når de græsser i vådområdet, så skaber de også bedre betingelser for, at de sjældne plantearter kan formere sig, siger Jakob Kortegaard Becher.

GODE EGENSKABER

En af de gode egenskaber, som både Ertebøllefårene og især SJM-kreaturerne har vist sig at have, er, at de ikke i ret høj grad angribes af leverikter, som er et problem mange steder for dyr i naturpleje.

- Selvom dyrene går i vådområder, har de ikke ikter i leveren, når de slagtes. Nogle gange kan slagteriet se, at der har været ikter i leveren, men at de er forsvundet. Hvordan de her gamle racer håndterer parasitterne, ved jeg ikke, men det har noget med deres immunsystem at gøre. Det er i hvert fald en utrolig god egenskab, som betyder, at de er rigtig gode at have som naturplejere i vådområder, siger Jakob Kortegaard Becher.

FAKTA

ERTEBØLLEFÅR

Ertebøllefår er en rest af lavt forædlede landfår fra Vesthimmerland, der har været kendt lokalt i 100 år eller mere. I 1992 blev en gammel vædder og seks moderdyr indkøbt af Leo Kortegaard. Ertebøllefårene er siden blevet opformeret og princippet i avlen er at holde dem i de oprindelige moderlinjer og anvende et relativt stort antal væddere. På denne måde er bestanden opformeret til 100 moderdyr, derudover er der 6-8 mindre besætninger med Ertebøllefår i alt ca. 200 moderdyr.

Kilde: www.erteboellefaar.dk

SORTBROGET JYDSK MALKEKVÆG, SJM

SJM er en af de gamle kvægracer, hvis gener man gerne vil bevare for eftertiden. Der er tale om en linje, der ligner 1930'ernes kvæg, og mælkeydelsen er derfor ikke høj, men den har andre potentialer, som kan have værdi i nutiden. De relativt små, nøjsomme dyr egner sig godt til naturpleje. På Engdal er der 11 køer, tre drægtige kvier og indtil nu otte kalve samt en ungtyr, som får hjælp af endnu en tyr, når køerne skal bedækkes.

Kilde: www.okologi.dk

Det naturligt opståede vandhul ser rodet og uplejet ud, men det har værdi i sin nuværende form og bliver ikke nødvendigvis bedre af at blive uddybet og trimmet.

NABOER MØDES OVER EN KOP NATUR

Der er varm kaffe på kanden og snak om vandhuller, vildtstriber og skovbryn, når fire naboer i Kjellerup mødes i deres naturpleje-erfagrupper.

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Skal vandhullet graves større? Skal der plantes hylde og hvidtjørn omkring? Og hvordan kan mosen blive mere interessant? Det er nogle af de spørgsmål, der kommer på bordet en onsdag eftermiddag i oktober, hvor en håndfuld naboer mødes i deres natur-erfagrupper hos Erene og Evald Vestergaard i Hinge. De er mælkeproducenter med masser af køer og græsmarker – flere af dem lejer netop hos naboerne, der er fritidsøkologer. Derfor giver det god mening at mødes og diskutere, hvordan arealerne, der rummer gamle diger, skov, mose, søer og vandhuller, skal udvikle sig.

LAD DET LIGGE

Evald Vestergaard vil gerne diskutere et par lave pletter, som med årene er blevet mere og mere våde og er i færd med at udvikle sig til vandhuller. Om vinteren er der blankt vandspejl, men om sommeren tørrer de næsten ud. Han overvejer at uddybe dem og evt. kappe drænen, så der er vandspejl året rundt.

Lad dem ligge, som de er, lyder Marie-Louise Simonsens råd. Hun er tovholder i erfa-gruppen og er til daglig planteavlskonsulent i Økologisk Landsforening.

- Det er en fantastisk biotop, netop fordi den tørrer ud. Du kan evt. forbedre den ved at lægge en stor bunke sten her. De kan trække endnu flere dyr til ud over de frøer, der allerede er her. Visuelt kan jeg godt forstå, at du gerne vil have et vandspejl, og det kan selvfølgelig også godt lade sig gøre, men prøv i så fald at udforme det, så vandet stadig varierer og tørrer ud nogen steder, siger hun.

Hun anbefaler også fortsat afgræsning omkring hullerne. Optrædning og tuedannelse forøger levedemulighederne for dyr og planter.

GØR DET NEMT FOR MASKINERNE

Evald Vestergaard har også plantet popler langs markvejen, der passer vandhullerne – dog ikke med den helt store succes. Tanken var, at de skulle være ammetræer for et kønt, blomstrende læbælte, men de færreste er slået an. Så hvad gør han nu, og hvad skal han egentlig plante i hegnet?

Det svarer Marie-Louise Simonsen ikke i første omgang på. Hun henleder i stedet gruppens opmærksomhed på et par fritstående træer længere oppe på marken. Dem ser man efterhånden ikke mange af.

- Næ, maskinstationen har da også spurgt, om ikke jeg snart fælder dem, siger Evald Vestergaard.

Det har han nu ikke tænkt sig. I stedet vil han tippe nogle dyngemarksten af omkring dem, så kvæget ikke slider barken af.

Marie-Louise Simonsen bakker strategien op.

- Sten giver varme og er godt for mange dyr og insekter. Hvis du vil gøre det lettere for maskinstationen, kan du lave en oval eller aflang biotop omkring. Den er nemmere at køre omkring end en firkantet, siger hun.

VAND, FØDE, SKJUL OG VARME

Men hvad med hegnet?

- Det kommer an på, hvad du vil med det og hvilke dyr, du gerne vil fremme. Høje træer trækker rovfugle til, og de skygger vandhullerne. Det er vigtigt, der kan komme sol til. Måske skal du tænke mere i buske – nødder, bær og den slags og kun få træer med krone. Der må også meget gerne være huller i hegnet med mellemrum, anbefaler Marie-Louise Simonsen, som også fremhæver kvaliteten ved markvejen, vi står på.

- Vi har vandet, vi har bevoksning at gemme sig i og en tør vej med sol. Vi skal bare have nogle flere bare pletter i kornmarkerne. Så kommer lærkerne tilbage, siger hun.

ENKLE, BILLIGE LØSNINGER

Tilbage i kaffestuen kommer papirerne på bordet. De fire naboer i erfa-gruppen har alle fået en beskrivelse af naturen på netop deres ejendom. Den har Marie-Louise Simonsen udarbejdet, og i dag skal de gennemgå rapporterne.

Konsulentens gennemgående råd er at passe på den natur, der er, og sætte ind med forbedringer. Ofte er det enkle, billige løsninger. At tippe et læs sten af. At lade være med at tage slæt på hele græsmarken men lade nogle felter stå, hvor græsset kan vokse sig langt. Eller at rydde åbninger ind i kanten af skov og bevoksninger, fordi en ujævn kant både giver sol- og skyggesider og dermed mange flere forskellige levesteder end en lige.

- Man stirrer sig let blind på at ville lave noget forkromet i stedet for at lade det, der allerede er, vokse sig til noget. Jeg troede, et læhegn var en god ting, men du fortæller en anden historie. Måske skal vi gribe det anderledes an og begynde med de små tiltag, opsummerer Evald Vestergaard dagens diskussioner.

*Sanglærken er en af de fugle, som har brug for en hjælpende hånd i form af bare pletter i markerne.
Foto: Daniel Petterson*

FÆLLES INDSATS MOTIVERER OG INSPIRERER

Mange vil gerne fremme naturen på deres bedrift med vildtstriber, hegn og vandhuller, men det kan virke som en jungle at begive sig ind i. Samarbejde med andre er her en god ide, viser erfaringer fra flere aktuelle projekter

AF KAREN MUNK NIELSEN

FAKTA

OM PROJEKTERNE

Økologisk Landsforening gennemfører i 2013 to projekter med relation til naturfremme og søger penge til et opfølgende projekt i 2014.

Fælles naturfremme i agerlandet

- Formål: at skabe bedre overlevelse for agerlandets dyr ved at facilitere samarbejdet mellem landmænd i et lokalområde, så de i fællesskab kan arbejde for at bevare og skabe mere natur og biodiversitet.
- To grupper er etableret.

Mere natur og vildtpleje i agerlandet gennem erfa-grupper

- Formål: øge biodiversiteten og fremme biotoper og levesteder for agerlandets truede dyre- og plantearter ved at samle og gennemføre møder i fem natur-erfa-grupper. Skabe inspiration og motivation hos andre landmænd til at lave naturtiltag på deres egen bedrift og til samarbejde med naboer om fælles tiltag.
- Tre grupper er etableret og yderligere to på vej.

- Det er ligesom, når man skal ud at løbe. Man føler sig mere forpligtet, når man har en aftale med naboen om at gøre det sammen.

Marie-Louise Simonsen bruger motionsbilledet til at beskrive, hvorfor det er en god ide at gøre landmænds indsats for naturen til et fælles anliggende.

Hun er konsulent og projektleder for to natur-projekter. 'Fælles naturfremme', hvor landmænd i et område etablerer sammenhængende naturelementer, og 'Mere natur gennem erfa-grupper', hvor landmænd i erfa-grupper har fokus på naturfremme på hver deres ejendom.

MAN KAN HJÆLPE HINANDEN

Erfaringerne fra tidligere og aktuelle projekter er, at fællesskabet løfter indsatsen til et højere niveau.

- Både viden, regler og den praktiske gennemførelse kan opleves som barrierer. På alle tre områder kan samarbejde med andre bidrage positivt. Der er ingen tvivl om, at diskussioner med andre løfter vidensniveauet, og når det kommer til udførelsen, er der meget at hente i et samarbejde. Man kan simpelthen aftale, hvem der gør hvad. En har måske en såmaskine i den helt rigtige bredde til en naturstribе og tilbyder at anlægge alle stribene, en anden har måske tiden til at passe dem, og lejer man jagten ud, kan jægerne måske inddrages. Mulighederne for at gøre det praktisk og effektivt er mange, siger Marie-Louise Simonsen.

NABOER GIVER NYT PERSPEKTIV

Det er også Evald Vestergaards oplevelse. Han har sammen med tre naboer i Hinge dannet en erfa-gruppe, hvor de diskuterer tiltag, der kan forbedre naturen på deres respektive ejendomme. De skal ikke nødvendigvis blive enige om noget, men erfa-gruppen gør, at de kender hinandens planer.

- Det geniale er jo, at det, de andre vil på deres ejendomme, sætter mine egne ideer i et nyt perspektiv. Entreprenørmodellen kan være god nok, men sandsynligheden for at gøre det rigtige bliver større, når man diskuterer det med andre, konstaterer Evald Vestergaard.

- Og så er det jo sjovt at være sammen om at sætte noget i gang. Vi har jord op ad hinanden og kan følge med i, hvordan det går, tilføjer han.

EJERSKAB ER CENTRALT

De to projekter adskiller sig på et meget centralt punkt, pointerer Marie-Louise Simonsen. Landmændene i Fælles naturfremme har fået udarbejdet detaljerede naturplaner, hvor eksperter har vurderet hvor, der er størst naturpotentiale og derfor bør gøres en indsats.

I erfa-gruppe-projektet har landmændene selv udvalgt fem steder på deres bedrift, som de får input til at forbedre.

- Det gør, at engagementet og ejerskabet er stort, og det er vigtigt for den praktiske gennemførelse, konstaterer Marie-Louise

Simonsen, der tillige påpeger, at den landmandsdrevne model har den fordel, at processen er kort.

- Her udvælger landmændene stederne, de får en naturbeskrivelse af dem, og vi laver en hurtig opfølgning, så de kan komme i gang. Det er med til at fastholde motivationen. Det er muligt, man ikke begynder der, hvor natureksperter ville have valgt det, men hellere starte i det små og så blive grebet af det og ville mere, end at knække nakken på en stor, forkromet indsats, siger projektlederen.

ARBEJDER FOR BEDRE REGLER

Hun sætter iøvrigt sin lid til, at det kommende Landdistriktsprogram vil gøre det nemmere at lave naturfremme på ejendommene. Økologisk Landsforening arbejder for, at naturtiltag som naturstriber, insektvolde etc. skal omfattes af det økologiske arealtilskud og dermed være berettiget til støtte.

Jordskokker indeholder ligesom cikorerod stoffet inulin, som modvirker ornelugt og -smag i kød. Karl Schmidt har i en årrække eksperimenteret med at have slagtesvin på friland og deltaget i forsøg med hangrise og ornelugt. I forsøget med jordskokker går det hele op i en højere enhed.

SLAGTESVIN HENTER SELV FODERET

Karl Schmidt har ikke kastreret grise i et halvt år. Hans ornegrise er med i forsøg, der skal vise, om jordskokker kan modvirke ornelugt

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Med tryknerne trykket i bund og halen i krølle går den lille flok slagtesvin målrettet til makronerne. Eller rettere sagt jordskokkerne. De roder og regerer og skubber jordskokker op til overfladen fra dybet. Her lader de dem ligge, for egentlig er de slet ikke sultne. De kan bare ikke lade være med at rode videre.

I modsætning til landets øvrige millioner slagtesvin er disse så heldige at være kommet til verden hos Karl Schmidt i Vamdrup. Han deltager i et projekt, der skal undersøge, om fodring med jordskokker har effekt på ornelugt i svinekød, og derfor er slagtesvinene her sluppet for at blive kastreret.

KAN ÆDE 7-8 KG

Grisene har gået et par uger på marken og har vænnet sig til selv at finde føden. Som supplement får de et par kg slagtesvinefoder dagligt. Resten må de selv sørge for, og det kan de sagtens. Det fik Karl Schmidt dokumenteret i et tidligere forsøg, som han lagde grise til. Her var formålet netop at se, hvor stor en del af føden grisene kunne optage for egen kraft.

- De åd 7-8 kg om dagen, til jordskokkerne slap op, og forsøget måtte afbrydes nogle uger før slagtning, fortæller Karl Schmidt.

I 2013 lavede Karl Schmidt 48 hangrise, der efter slagtning blev testet for lugt i kødet ved den såkaldte sniffer-metode. Ingen af dem blev kasseret. Det gjorde til gengæld to ud af ti reservegrise, som ikke havde været med i forsøget men var opdrættet på normal vis.

I det aktuelle forsøg går 13 hangrise på jordskokker. Andre 13 går på en græsmark og får slagtesvinefoder efter ædelyst. Senere på foråret gentages forsøget med yderligere to hold.

HVOR LIDT ER NOK?

De største grise er netop taget ud til slagtning og nåede kun at gå på jordskokker i ca. to uger.

De næste får et noget længere ophold, og Karl Schmidt er spændt

på, om det har nogen betydning for resultatet.

- Hvis det viser sig, at det virker, har vi den udfordring, at der ikke er jordskokker i marken året rundt. Marken skal have fred om foråret, hvor knoldene spirer og danner nye planter. Hvis vi skal til at høste og opbevare jordskokkerne, bliver det noget dyrere, og så er det måske relevant at se på hvor lidt, man kan nøjes med at give, og hvor længe.

BESNÆRENDE ENKELT

Selv er han meget tiltalt af den simple model, hvor slagtesvinene selv roder foderet frem. Han praktiserer i forvejen sen fravænnning og har slagtesvinene gående på græs, til de vejer omkring 70 kg. I det system passer jordskokkerne som fod i hose.

Når først skokkerne er i jorden og hyppet et par gange, kræver de ikke yderligere pasning de næste mange år. De jordskokker, grisene ikke får ædt det ene år, bliver til nye planter det kommende år, og sådan kan man angiveligt fortsætte i en årrække. Karl Schmidt har forhørt sig hos gartnere, der vurderer, at afgrøden kan holde fem-seks år, før der går svampesygdomme i den.

Udbyttet er højt. I et tidligere forsøg blev det målt til 10.000 FE pr. hektar.

- Det svarer til 10 ton korn. Det kan vi jo slet ikke dyrke økologisk, og samtidig er det en afgrøde, der lukker helt af og kvæler alt ukrudt. Det er en rigtig økologisk afgrøde, understreger Karl Schmidt.

KVÆLER ALT UKRUDT

Ideen om at dyrke jordskokker til svinefoder fik han for tre år siden af sin planteavlskonsulent. Han købte knolde til et lille stykke jord og har siden øget arealet til ca. én hektar for nuværende. Knoldene bliver lagt med en kartoffellægger med 70 cm mellem rækkerne og 50 cm mellem knoldene. Det giver tre planter pr. m², og det er nok til en god, stærk afgrøde. Jordskokkerne gødskes første år,

men ikke de følgende, hvor grisene går på arealet.

Det er Karl Schmidts erfaring, at grisene ikke kan tømme jorden fuldstændigt for knolde.

- Jeg havde et stykke, der så ud som om, det var støvsuget, og som jeg såede byg/ært i. Det væltede op med jordskokker, som kvalte kornet fuldstændigt. Når jeg trak en plante op, kunne jeg se, at den kun havde en lille rodstump med. Der skal ikke meget til at sætte en ny plante.

Alligevel frygter Karl Schmidt ikke, at jordskokkerne bliver et ustyrligt ukrudt, som han aldrig slipper af med.

- Jeg er sikker på, man kan udsulte dem, enten ved at lukke grise på marken om sommeren eller ved at dyrke slætgræs, siger han.

TILBAGE TIL KASTRATION

Karl Schmidt har ikke kastreret grise det seneste halve år. Måske skal han snart til det igen. Umiddelbart venter der ikke flere forsøg rundt om hjørnet.

- Det har været dejligt at slippe for, og jeg ville gerne fortsætte, men det ser desværre ud til, at Friland har de hangrise, de skal bruge.

Kaj Gandrup og Mads Helms lægger vægt på god personaleledelse og bruger bl.a. tavlemøder til at dele viden på tværs af arbejdsholdene.
Foto: Morten Telling

DET MÅ GERNE VÆRE SJOVT AT GÅ PÅ ARBEJDE

Sommerbjerg I/S har mange ansatte og mange malkekøer. Det fører let til rutineprægede arbejdsopgaver, og skal medarbejderne tiltrækkes og fastholdes på gården, kræver det god ledelse

AF IRENE BRANDT

Hver onsdag klokken 11 samles alle medarbejderne på Sommerbjerg I/S til tavlemøde ved den hvide tavle bag malkerummet på gården. Mødet foregår stående og er ganske kortvarigt; men alle kan komme med forslag til tiltag, der kan forbedre driften på gården.

Fredag formiddag, hvor Økologi & Erhverv lagde turen forbi gården, er der mennesketomt i baggangen. Morgenmalkningen er for længst afsluttet, og mælken er allerede blevet hentet af tankbilen fra Them Andelsmejeri; men et hurtigt kig på tavlen viser, at tavlen, der oprindeligt blev indført som et arbejdsredskab til Lean-indsatsen på gården, er blevet et naturligt samlingspunkt for gårdens ansatte, hvor de kan dele viden på tværs af arbejdsholdene.

- Vi er et stort landbrug med mange ansatte. Udfordringen for os er, at vi derfor har en række faste rutiner. Til gengæld er de ansatte en del af et team, og det er attraktivt for de medarbejdere, vi ansætter, siger Mads Helms, der er 3. generation på Sommerbjerg I/S. I 2007 ansatte han Kaj Gandrup som driftsleder i stalden på gården, med henblik på at skabe bedre arbejdsforhold for gårdens stald-medarbejdere,

KO-MAND

- Jeg er en ko-mand med menneskelige egenskaber, præsenterer Kaj Gandrup sig og tilføjer:

- Personaleledelsen kører jeg helt efter bogen. Vi holder MUS-samtaler, vejledningskonferencer med eleverne og deres lærere samt forventningsafklaring ved ansættelse.

Kaj Gandrup lægger vægt på – både for gårdens og elevernes egen skyld – at de i løbet af de tre første måneder, der også er elevens prøvetid på gården, viser, at de kan klare opgaverne.

- Arbejdstiderne - vi begynder morgenmalkningen klokken 3.15 og malker til kl. 7 - stiller store krav til eleverne. De skal kunne komme op om morgenen, og de skal kunne holde til arbejdet, som er fysisk hårdt, siger Kaj Gandrup.

Kan de klare mosten, slækker han til gengæld på effektivitetskravene.

- Det allerbedste er, når jeg kan høre, de griner inde i malke-

stalden, for det må gerne være sjovt, at gå på arbejde, siger Kaj Gandrup.

MEDINDFLYDELSE

Arbejdsglæden fremmes også gennem brugen af tavlemøderne.

I løbet af ugen hænger medarbejderne forslag op til ændringer. Det behøver ikke at være store tiltag, bare forslagene kan få arbejdsdagen til at fungere bedre, siger Kaj Gandrup og tilføjer efter en lille tænkepause:

- Et af de seneste forslag handlede for eksempel om at vores skovle mærkes, så man kan se, hvor de hører til. Det er jo en kilde til irritation, hvis staldfolkene hele tiden skal rende rundt og lede efter en skovl, som er udlånt men aldrig kommet tilbage på plads.

Kaj Gandrup er ikke i tvivl om, at medarbejderne på gården er glade for tavlemøderne, der giver dem indflydelse på deres egen arbejdsdag.

- ... og det betyder altså meget for mig, at de er glade. Kan jeg mærke, der er noget galt, så må jeg finde ud af, hvad problemet er, så vi kan få det løst, siger Kaj Gandrup, der af og til – men sjældent, fordi det meste tages i opløbet – også må tage rollen som konfliktmægler på sig.

LEDERKURSER

Kaj Gandrup måtte til Nordjylland, da han kort efter sin ansættelse skulle på Lean-kursus, for det var Landbo Nord, der havde kurset. Siden har han været af sted en gang årligt til et netværksmøde sammen med andre driftsledere, der bruger Lean-metoder på arbejdspladsen.

- Det er et godt netværk, og vi tager hvert år aktuelle emner op. Sidst var det den svære samtale, der var på programmet. Det var et rigtig godt emne, og vi fik en god træning på mødet, siger Kaj Gandrup.

UDDELEGERING

Arbejdsglæden på Sommerbjerg fremmes også gennem uddeling af ansvarsområder:

- Én har ansvaret for kalvene, en anden for klovne og en 3. er ved at blive oplært i brugen af Heattime, så han kan følge, hvornår køerne er i brunst. Vores opgave er at finde lige præcis dén opgave, som den enkelte medarbejder har en særlig interesse for, siger Kaj Gandrup og Mads Helms supplerer:

- Engagementet i medarbejdergruppen skyldes, at de føler, de har et ansvar, og at de bliver påskønnet for det arbejde, de udfører, og de initiativer, de tager.

GODT RENOMMÉ

Kaj Gandrup lægger ikke skjul på, at han selv i sin tid søgte arbejde på Sommerbjerg, fordi han godt kan lide Mads Helms' måde at arbejde med dyrevelfærd på.

- Dertil kom, at jeg også ville få nye udfordringer inden for per-

sonaleledelse og uddelegering, og det er jo spændende, siger Kaj Gandrup.

Mads Helms er ikke i tvivl om, at gården har et godt renommé. På Bygholm Landbrugsskole hedder det sig for eksempel, at Sommerbjerg har et godt arbejdsmiljø og en dygtig driftsleder.

- Eleverne snakker jo sammen, når de er på skole. Så de ved også, at her får de lært at passe køer og ikke ret meget andet; men fordi vi tager mange nye tiltag op - for eksempel har vi bygget en kompoststald, og vi arbejder med sen fravænnning af kalvene – så er det ikke svært at tiltrække elever, konstaterer Mads Helms.

FAKTA

Sommerbjerg I/S ejes af Mads Helms og Ingeborg Brandt. Mads Helms' far, Edvard Helms, arbejder stadig på gården og har ansvaret for fodring og vedligehold på gården.

DRIFT

- 650 malkekøer
- 150 kalve
- Kvierne er udliciteret til nabogård.
- Ejet jord: ca. 340 ha
- Forpagtet jord: ca. 175 ha
- Omdriftsareal: ca. 500 ha
- Mælkekvote: 5.000 ton.

MEDARBEJDERE

- Driftsleder:
- Fire elever
- Ansvarlig for kalve
- To elever
- Medarbejder hos kalvene
- Medarbejder med ansvar for reproduktion

EN MARKMAND

- En ansvarlig for fodring og vedligehold
- Medarbejder med ansvar for maskiner

FORMÅL MED TAVLEMØDER

- At have et forum, hvor bedriftens ansatte på kort tid får planlagt ugens gøremål
- At have synlige mål og nå dem
- At have en positiv dialog om arbejdsopgaverne
- At inddrage medarbejderne i planlægningen og gennemførelsen af arbejdet
- At opnå en forbedringskultur
- At vise synlig ledelse
- At opnå team-ånd

Henning Bergmann har fået mere sammenhæng i sine marker efter jordfordelingen og har nu 30 ha omkring gården, som kærne kan græsse på.

NABOER BYTTER JORD

Økologisk mælkeproducent får samlet jorden omkring gården i sønderjysk jordfordeling. Det giver mere jord til afgræsning

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Fra hjørnet af laden har Henning Bergmann et godt udsyn ud over det flade marsklandskab og Vadehavet mod vest. Herfra kan han også se de otte hektar jord, som han 1. februar fik ejerskab til takket være en lokal jordfordeling. Jorden har han byttet med en konventionel nabo, som til gengæld har fået en bid af Hennings jord, som lå længere væk.

Jordfordelingen har givet en bedre arrondering omkring Hennings økologiske kvægejendom. Han har 100 malkekøer og 150 ha, men en del af jorden ligger adskillige km fra gården og kan derfor ikke bruges til afgræsning.

- Nu har jeg 30 ha jord, som kan afgræsses, her omkring ejendommen, så det har været et meget relevant projekt, siger en tilfreds Henning Bergmann.

KØBER 11 HEKTAR EKSTRA

Henning Bergmann har foruden de otte ha byttejord også købt 11 ha, der ligger et par km væk. Dem har han betalt dagsprisen for. Med et samlet resultat på 19 ha omrokeret jord er han nok den af jordfordelingsparter, der umiddelbart har haft mest gavn af projektet.

- Men jordfordeling lader sig kun gennemføre, hvis alle får fordele af det, understreger han.

Han har sammen med to andre landmænd siddet i projektets lodsejerudvalg og kan dermed også vurdere det samlede resultat.

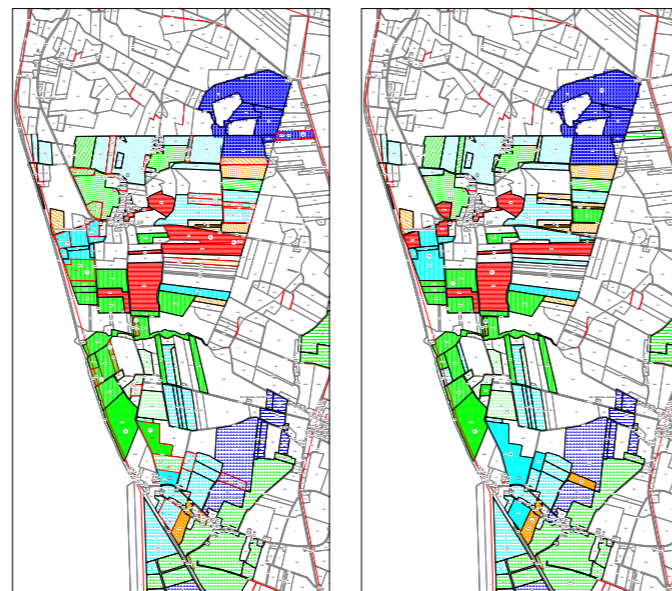
- NaturErhvervstyrelsen havde opkøbt 48 ha, som indgik i puljen af jord. Det er en stor fordel at have lidt ekstra at give af, når man skal have puslespillet til at gå op, siger han om processen.

OMLÆGGER MED ÆRTER

Samlet set vurderer han projektet som en succes, om end det har været et omstændeligt forløb med mange møder.

Nu skal han i gang med at omlægge jorden. Det gør han ved at så en omlægningsafgrøde af ærter med udlæg af kløvergræs.

- 20 pct. af køernes foder må være første års omlægningsafgrøde, så vi kan bruge høsten selv allerede i år, siger han om omlægningsplanen.

Et udsnit af projektområdet før (tv) og efter (th) jordfordeling. Grønne marker er økologiske. Marker med rød kant har skiftet ejer. Kilde: NaturErhvervstyrelsen

FAKTA

PRIVAT JORDFORDELING

Jordfordeling er et redskab, der som regel sættes i værk for at afbøde private lodsejeres ulemper ved for eksempel vejbyggeri, beskyttelse af drikkevand, skovrejsning eller lignende.

Private kan også tage initiativ til jordfordeling, men det sker sjældent.

- En god jordfordeling forudsætter, at man er villige til at bytte jord med hinanden
- Man skal være mindst fem lodsejere
- En planlægger tager sig af det praktiske; det kan være en landinspektør, landbrugskonsulent eller lignende
- Planlæggeren kontakter lodsejerne og laver en jordfordelingsaftale med den enkelte
- Der foregår ingen direkte handel mellem lodsejerne
- Det er frivilligt at deltage
- Der har tidligere været tilskud til jordfordeling men er det ikke pt. Lodsejerne betaler omkostningerne

ØKOLOGI ER PRØVEKLUD

Normalt bringer man jordfordeling i spil, når der skal bygges motorveje eller laves vådområder. Nu har NaturErhvervstyrelsen testet, om metoden kan fremme økologi

Strukturudviklingen går stærkt, og landmænd handler jord i stor stil. Mange ender med at have marker liggende spredt ud over et større område. Især økologiske mælkeproducenter får problemer i den forbindelse. Hvis jorden ligger for langt væk fra staldene, kan den ikke bruges til afgræsning. Det bliver vanskeligt at udvide besætningen, og det presser sædskiftet omkring gården.

Som noget helt nyt har NaturErhvervstyrelsen afprøvet jordfordeling som løsning på det problem.

Det er sket i et pilotprojekt omkring den sønderjyske landsby Hjerpsted. Projektet blev sat i værk i 2012 i forbindelse med regeringens 2020 plan, og intentionen var at gøre det nemmere at være økologisk mælkeproducent ved at samle jorden omkring bedrifterne.

ET PUSLESPIEL, DER SKAL GÅ OP

Mange brikker skal falde på plads, når landbrugsjord skal omfordelles mellem en større gruppe landmænd.

I det aktuelle projekt deltog 22 ejendomme i området, heraf syv økologiske, og 152 hektar skiftede ejer i projektet, som netop er afsluttet, fortæller Lars Skrumstrup, teamleder på NaturErhvervstyrelsens kontor i Tønder.

- Selv om udgangspunktet var at fremme økologien, var det vigtigt at understrege for de konventionelle lodsejere, at projektet ikke skulle stille dem ringere. Alle skulle komme ud af jordfordelingen med fordele, fortæller Lars Skrumstrup.

I den sammenhæng tjente en opkøbt ejendom i området til at

hjælpe jordbytningen på glem.

- Det kan være svært at få til at gå op, hvis det alene skal ske ved at bytte jord. Muligheden for ekstra jord kan også være et incitament for nogle til at gå med, siger han.

VINDMØLLER KOM PÅ TVÆRS

I en jordfordeling er det ikke altid kun jordens fordeling, man skal være enige om. Der kan være andre værdier knyttet til jorden, som kan spænde ben for forhandlingerne, og som derfor skal inddrages i en aftale. I Hjerpsted var det vindmøller eller rettere udsigten til fremtidige vindmøller på jorden. Den kan være mange millioner kr. værd, fortæller økologisk mælkeproducent Henning Bergmann fra lodsejerudvalget.

- Men vi fik skruet en aftale sammen, der tager hensyn til både gamle og nye ejere af jorden, siger han.

ØKONOMI BREMSER JORDFORDELING

Den typiske jordfordeling sættes i værk af staten for at afbøde private lodsejeres ulemper ved offentlige projekter. Private kan også tage initiativet, men det sker stort set aldrig, oplyser Lars Grumstrup.

- Det er fair at sige, at det strander på økonomien. I dette tilfælde har landmændene kunnet deltage gratis, men der er mange omkostninger til tinglysning og lignende og til arbejdstimer. Det er nødvendigt med en neutral opmand til at stå for forhandlingerne, siger Lars Grumstrup.

Klaus Holt tørrer grønhavre på balletørringsanlægget Hay-Dry. Det sættes sammen af korte glasfibermoduler, der er nemme at skille og samle. Havren er iøvrigt sort havre, som skulle være særlig god til heste.

KLAUS GENOPFINDER HAKKELSEN

Den første danmarksmester i hø har udviklet et modulopbygget høtørringsanlæg i glasfiber. Her tørrer han grønhavre til hestefoder.

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

FAKTA

HVAD ER EN VIDENKUPON?

- En videnkupon giver små og mellemstore virksomheder tilskud til køb af viden og projektsamarbejde med videninstitutioner.
- Formålet er at give virksomhederne mulighed for at udnytte de muligheder, der ligger i at anvende institutionernes viden.

Om et par måneder kommer et nyt høtørreri på markedet. Det hedder Hay-Dry og er dansk, nærmere betegnet fra Thy. Her går den økologiske planteavler Klaus Holt og eksperimenterer med at lave supergodt hestefoder. Det er der nu kommet et høtørringsanlæg ud af.

Undervejs i arbejdet med hestefoderet blev han interesseret i hø og høtørring og stiftede bekendtskab med østrigske Lasco Heutechniks anlæg, som flere økologer herhjemme har investeret i.

- Jeg syntes, Lasco var for dyr, og desuden er deres anlæg ikke fleksibelt. Når man har sat det op, står det der permanent, lyder Klaus Holts forklaring på, at han for nogle år siden begyndte at banke sit eget balletørringsanlæg sammen ude i laden. Et anlæg, der i øvrigt førte til, at han vandt det første danmarksmesterskab i hø, da det blev afviklet i 2011.

- Jeg byggede i træ, men det er noget bøvl. Alle samlinger skal skummes op, og det er ikke til at få tæt. Derfor gik jeg over til glasfiber, fortæller den i øvrigt smedeuddannede vindmøllesælger, der tidligere har arbejdet i et glasfiberfirma og derfor kendte materialets fordele.

Nu er han så klar til at udfordre de store spillere på markedet med sin egen version, som han kalder Hay-Dry.

SAMLES UDEN VÆRKTØJ

Hay-Dry består af korte moduler, der hver passer til en rundballe. De er designet, så de kan klare vægten af et par store, tunge rundballer, men selv vejer de ikke mere, end at to mand kan flytte dem med håndkraft, pointerer Klaus Holt. Modulerne samles uden brug af værktøj. I perioder, hvor man ikke bruger anlægget, kan det skilles og sættes til side, forklarer han.

Anlægget i Klaus Holts lade er aktuelt på fire moduler med to rundballer på hvert hul og et glasfiberlag på toppen, så luften bliver tvunget ud gennem siden på ballerne. Det er blæseren for enden af anlægget, der bestemmer hvor mange moduler, man kan bygge på.

Klaus Holts målgruppe er mindre bedrifter med heste, kalve, får eller geder.

- Folk, som gerne selv vil have styr på kvaliteten af deres grovfoder, understreger han.

VIDENKUPON TIL HAKKELSE

Selv har han i flere år interesseret sig for grovfoder til heste, et område hvor han mener, der er plads til forbedringer.

Resultatet af hans eksperimenter står på tørreriet i laden. Otte baller tørret grønhavre. Havren er høstet på forskelligt udviklingsstrin for at finde frem til det slættidspunkt, hvor strået indeholder mest energi. Klaus trækker en tot ud af den nærmeste balle og udløser en regn af kerner, der falder til jorden. Ballen er den senest høstede.

- Den blev høstet, da kernerne var ved at miste den mælkede konsistens. Det er nok for sent. Den forrige portion smuldrede slet ikke, fortæller han.

Han kalder foderet for 'hakkelse' inspireret af fortidens hestefoder. Hakkelse er det nu ikke, for stråene er ikke snittet bortset fra den behandling, de har fået af en cropcutter på presseren. Sammenligningen holder så langt, at det er havre, det er strå, og det er til heste.

- Og de er vilde med det. Det er den tilbagemelding, jeg har fået fra fire stutterier, som har afprøvet foderet, fortæller Klaus, som fik en Videnkupon på 100.000 kr. til at udvikle sin ide.

GLAD FOR HAVRE I SÆDSKIFTET

Som økologisk planteavler vil Klaus Holt gerne have havre i sit sædskifte, men der er ikke mange, der er interesseret i at købe kornet. Det kan havrehøet måske råde bod på.

- På denne måde kan jeg sælge både kerner og strå, få et godt sædskifte og udnytte tørreriets kapacitet bedre, siger Klaus Holt, der omlagde gårdens 40 ha til økologi i 2007.

Høst af lynghede kan foregå mere eller mindre radikalt. Traditionelt slår og fjerner man det overjordiske materiale, men Aarestrup Planteskole har udviklet en maskine, der skræller både lyng og de øverste fem cm jord af i samme arbejdsgang.

AFFALD BLIVER TIL VELFÆRD

En mælkeproducent, en ægproducent og en svineproducent får hedepleje og økologi til at gå op i en højere enhed.

AF KAREN MUNK NIELSEN

Hønsene skraber i det, grisene roder, og køerne hviler lunt på det. Afskrab fra lynghederne er i dag et affaldsprodukt, der ligger og hober sig op i bjerge, men som kunne gøre god gavn på økologiske bedrifter. Det viser en afprøvning af materialet, som tre økologiske husdyrproducenter i øjeblikket er i gang med. I Brande bruger Jan Volmar lyngjorden som drænende materiale i hønsegården foran staldens udgangshuller.

En halv times kørsel derfra fungerer samme lyngjord som rodemateriale for Gert Ladegaards smågrise og slagtesvin, og hos mælkeproducent Mads Helms i Ejstrupholm bliver en sigtet version brugt som strøelse i en nybygget komposteringsstald.

Alle steder indgår materialet efterfølgende i gårdens gødningssressourcer.

HEDER SKAL PLEJES

Lyngheden skal plejes med jævne mellemrum, hvis den skal bevares. Tidligere skete det ved afbrænding, men af sikkerhedsgrunde bruger man i dag andre metoder. Man kan høste den overjordiske del af planterne, presse den i baller og fjerne den. Man kan også fjerne lyng og de øverste ca. fem cm visne plantedele – førnen - af. Det sidste er mest effektivt men også mere maskinelt kompliceret, forklarer Esper Thygesen, Aarestrup Planteskole.

Planteskolen plejer store naturarealer i det vestjyske for forsvaret, Naturstyrelsen og private og har formidlet den afhøvede lyngjord til de økologiske landmænd.

- Målet er at fjerne næringsstoffer fra heden, og man fjerner mest, hvis man får førnen med. Her ligger mange års formluede plantedele og dermed næringsstoffer. Kan man fjerne det hele, kan man nøjes med at pleje arealerne hvert 20. til 25. år. Ellers skal det ske hyppigere, siger han.

Ifølge Esper Thygesen er der omkring 80.000 ha lyng- og klithede tilbage i Danmark, hvoraf ca. halvdelen er plejekrævende. Af dette areal anslår han, at igen halvdelen – altså omkring 20.000 ha - kan plejes maskinelt. En hektar giver 250-300 m³ lyngblandet jord, hvilket tilsammen bliver til 300.000 m³ om året.

NÆRINGSSTOFFER KØRER I RING

I øjeblikket kan man hente materialet for transportprisen, og det gør det alt andet lige interessant til forskellig anvendelse i det

økologiske landbrug. Materialet indeholder en blanding af organisk materiale og sand.

- Til høns og slagtesvin er det perfekt, men til brug i komposteringsstalden er sand uønsket. Her ville det være en fordel at afhøste lyngplanterne separat, fortæller Thorkild Nissen, konsulent i Økologisk Landsforening.

Han leder det eksperimenterende projekt 'Lyngheden – alternativ til konventionel husdyrgødning og halm', og som titlen siger, handler projektet ikke primært om dyrevelfærd men om at vurdere potentialerne i lyng både som strøelse og som næringsstofkilde på økologiske landbrug.

- Vi har et overskud af næringsstoffer på heden og et underskud på de økologiske landbrug. Det er oplagt at se på, hvordan vi nyttiggør dem. Alternativet lige nu er afbrænding, siger Thorkild Nissen om lyngjorden.

Han er sikker på, at materialet kan anvendes på endnu flere kreative måder end hidtil set og nævner strøelse til slagtekyllinger og diegivende søer som eksempler.

VÆRDIEN AF LYNG

Analysen af lyng-jord fra Karup viser et indhold af N på 1,15-1,19 pct. af tørstof samt lidt K og P. Ud fra standardpriser på N, P og K og en udnyttelsesgrad på 40 pct. for N og 80 pct. for K kan man beregne, at lyngjorden er 12-13 kr. værd pr. m³ alene i næringsstoffer. Hertil kommer værdien af den øvrige anvendelse.

FAKTA

PROJEKT LYNGHEDEN

Projektet er et såkaldt Eksperimenterende Økologi-projekt støttet af Fonden for Økologisk Landbrug.

Aktiviteter i projektet:

- Analyser og beregning af næringsstoffer i lyng-hede før og efter brug
- Praktisk afprøvning på tre bedrifter
- Forskellige høstmetoder, herunder frasortering af sand

JA TIL LYNG MEN IKKE TIL SAND

Mads Helms har afprøvet både høstet lyng og afhøvlet lynghede i sin komposteringsstald. Han foretrækker den rene vare og sigter derfor sandet fra

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Sand kan ikke kompostere eller opsuge vand, og derfor er afhøvlet hedejord ikke mælkeproducent Mads Helms kop te. Der er simpelthen for meget sand i materialet, konstaterer han efter at have prøvet forskellige lyngmaterialer i sin komposteringsstald.

Hertil kommer, at lyngen ikke er tilstrækkelig findelt til strøelsesbrug, når den bliver skrabet af heden.

- Jeg kører og harver i komposten dagligt, og det er svært, hvis stænglerne er alt for lange, forklarer han.

FLIS MED LYNG OVENPÅ

Måtten i stalden er bygget op med træflis i bunden. Herpå fylder Mads Helms tørt materiale efter behov. Han har hidtil brugt savsmuld til formålet, men det er ligesom træflis relativt dyrt, og derfor er Mads Helms interesseret i at teste alternativer som nu for

eksempel lyngkvas.

- Men høstmetoden er vigtig. Det bliver for dyrt, hvis jeg skal transportere en masse sand hjem og solde det fra herhjemme. Det har jeg forsøgt, og det var kun omkring en fjerdedel af materialet, der egnede sig til strøelse, fortæller Mads Helms.

MÅSKE ER DET EN DRIVVEJ

Til gengæld kan han bruge lyngen, hvis den er høstet på traditionel vis, dvs. at det overjordiske plantedække er slået af og snittet. Det prøvede han sidste år med godt resultat.

- Det virker lige så godt som savsmuld.

Mads Helms eksperimenterer også med andre anvendelser af hede-materialet, bl.a. som drænende materiale på drivvejene for gårdens 700 malkekøer.

Det er vigtigt, at strøelsen er tør og kan suge væske, når den lægges ind i komposteringsstalden. Lyngen her er begyndt at kompostere og udvikle varme allerede inden, den bliver kørt ind.

TORBEN KASTER LYNG FOR SVIN

Tør, løs lyngjord giver god beskæftigelse til grisene på Uhr Hedebrug

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Minilæsseren triller ned ad den brede inspektionsgang og tipper en skovlfuld jord af oven på grisestiens dybstrøelse. Det er dog ikke helt almindelig jord men en blanding af lyng, førne og sand skrabet af vestjyske heder, og hurtigere end man kan stave til 'bevaringsværdig lynghede', kaster flokken af nysgerrige smågrise sig ud i at undersøge og splitte bunken ad.

BEDRE END ALMINDELIG JORD

Torben Ilsøe, fodermester i slagtesvineproduktion på Uhr Hedebrug ved Ikkast, fortæller, at såvel smågrise som de større slagtesvin får en grabfuld lyngjord med jævne mellemrum.

- Det er meget populært. Jeg har før prøvet at køre almindelig jord ind, men det her er bedre. Det er mere løst og tørt og bliver

ikke så klistret, forklarer han.

Lyngen giver grisene god beskæftigelse. Det er målet med tildelingen, for der er problemer med øresår i besætningen, og grisene bider mindre, når de har noget andet at give sig til.

Lyngjorden har desuden en positiv sideeffekt.

- Det ser ud til, at jorden også udtørre sårerne, som nok heller ikke er så tydelige for stifællerne, når ørerne er sorte af jord, siger Torben Ilsøe, der har eksperimenteret med lyngjorden siden september.

Blandt andet har han prøvet at lægge 30-40 cm lyngjord som bund i slagtesvinestalden og strø halm ovenpå. Det sparer en del halm, men Ilsøe hælder alligevel til en halmbund og tildeling af lyng oven på måtten.

Lyngjord er ikke et vidundermiddel. Det kan regne mere, end lyng kan dræne. Det gjorde det i efteråret 2013 da Jan Volmar testede det som alternativ til flis og mulingskaller. Alligevel er han glad for lyngen som lokker høner ud af stalden.

LYNG TRÆKKER HØNSENE UD

Ægproducent Jan Volmar bruger lyngjord til at dræne vand væk fra staldens nærrområde

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Vandpytter i hønsegårde kan være bakteriebomber, og derfor gælder det om at undgå dem. Nogle lægger flis ud i hønsehusets nærrområde, andre mulingskaller, og det har Jan Volmar også gjort. Lige nu tester han imidlertid, om lynghede er et brugbart alternativ. Hvis det virker drænende, har materialet yderligere den fordel, at det efterfølgende kan bruges som gødning.

Og ifølge Jan Volmar har lyng-jorden potentiale, men den har som alt andet også begrænsninger.

- Vi har fået 100 mm regn i denne uge.

Det er der ikke noget, der kan klare, siger Jan Volmar, som lige har lagt et nyt lag ud men ikke nåede at jævne det, før regnen gjorde det umuligt.

Så der er masser af pytter i hønsegården, men sådan har det ikke været tidligere, forsikrer Jan Volmar. Hans erfaring er desuden, at lyng-jorden lokker flere høner ud af stalden, hvilket han ser som en stor fordel.

- Hønsene standser op og gennemroder det hele på vejen ud. De skal lige undersøge, om der er noget godt til dem i den løse jord.

Grisene går på en blanding af kløvergræs, vinterhvede og spildplanter af vinterraps og bliver desuden fodret med grovfoder, brødrester fra Emmerys og kraftfoder – så vidt muligt uden soja.

GRISEN SKAL KLØES BAG SIT ØRE

Gamle racer, dyrevelfærd og økologiske delikatesser går hånd i hånd på Troldgården i Østjylland

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

Det går stærkt på Troldgården. I det daglige arbejde, og når Philip Dam taler.

I morges færede to søer lidt overraskende, så han i huj og hast måtte ud og strø godt op i teltet, og samtidig ankom tre jerseykøer med ammekalve. Midt i en sætning springer han afsted for at skræmme et par nærgående krager væk fra de nyudrugede kyllinger, der piler rundt alle vegne.

Philip og hans mor Birgitte Dam danner parløb i landbruget ved Hovedgård, der foruden jerseykøerne med kalve tæller seks stude, otte sortbrogede søer med smågrise, fire sopolte og to orner, 35 mod-erfår med lam, 50 danske landracehøns og 350 kyllinger. Dyreholdet er vokset støt, siden de for to år siden fik CVR-nr., og det har næppe fundet sin endelige form endnu.

- Philip er god til at få ideer, smiler Birgitte Dam.

ALLE BLIVER TESTET FOR LUGT

De deler det grundlæggende synspunkt, at når man spiser kød, skal man i det mindste sørge for, at dyrene har det bedst muligt, mens de lever. De arbejder ud fra principperne i Dyrenes Beskyttelses koncept 'Velfærdsdelikatesser'. For slagtesvinenes vedkommende betyder det en noget anden opvækst end den, traditionelle økologiske svin har. En væsentlig forskel er, at smågrisene ikke bliver taget fra søerne. De går sammen, til de skal slagtes, og søerne sørger selv for fravænningsen, når det er tid. Søerne har ikke ring i næsen, og kastration er udelukket.

- Grisene bliver slagtet, når de vejer omkring 50 kg eller er fem måneder gamle. Alle grise bliver testet for skatol og lugt på slagteriet i Ringsted, fortæller Philip.

Sidste år fik han to grise kasseret på den konto. De blev i stedet hakket og brugt til spegepølser til salg i gårdbutikken.

- Det gør ikke noget, for vi kan godt bruge noget hakket kød. Det er der ikke meget af på de små slagtesvin, som vi så vidt muligt forsøger at lave flest mulige udskæringer ud af.

BLIVER SKUDT PÅ MARKEN

For at undgå stress og sikre dyrevelfærden helt frem til slagtning bliver dyrene skudt på marken. Hvordan det foregår, så omkring en

halv million seere for nylig i DR's serie 'De unge landmænd'.

- Dyrlægen kontrollerer dyrene før slagtning, en slagter kommer ud og skyder dyrene, og så bliver de kørt til slagtehuset, fortæller Philip Dam, der udnytter reglerne om nødslagting.

Ifølge dem må man 'nødslagte' hjemme, hvis man af etiske grunde ikke vil transportere levende dyr til slagteri.

KØDET BLIVER DYRERE

Troldgården sælger svinekødet i egen gårdbutik og til Aarhus Fødevarefællesskab og oplever stor interesse for det specielle kød. Det er dyrere end almindeligt økologisk svinekød.

- Det skal det være, når det er en sæsonproduktion. Vi får kun ét kuld om året, mens andre får to. Desuden har landracegrisene lavere tilvækst, og vi slagter dem små, forklarer Philip Dam.

FAKTA

OM VELFÆRDSDELIKATESSE

Mærket og kravene til konceptet er udviklet af Dyrenes Beskyttelse. Formålet er at fremme et naturligt og alsidigt husdyrhold på mindre, økologiske bedrifter. Afsætningen skal ske fra bonde til kunde.

REGLER FOR GRISE

- 100 pct. Sortbroget Landrace, stambogsførte
- Højest 12 søer pr. bedrift og seks søer pr. flok
- Sæsonproduktion, dvs. én faring årligt
- Ingen kunstig inseminering
- Søer og afkom forbliver sammen til slagtning
- Frilandsproduktion
- Vægt-/aldersgrænse: 50 kg eller 5 mdr.
- Lugttest af alle slagtedy
- Højest 40 procent korn/kraftfoder

Peter Bay bruger 30-40 procent mindre gylle og får en mere ensartet kultur end dengang, han blot fuldgødede, såede og høstede.
Foto: Morten Telling

FRILANDSGARTNEREN SPARER EN TREDJEDEL AF GØDNINGEN

Peter Bay Knudsen har på samme tid skåret ned på gyllen og skruet op for kvaliteten af sine grøntsager med en hjemmebygget nedfælder

AF KAREN MUNK NIELSEN

Det betaler sig helt klart at placere gødningen der, hvor afgrøden skal gro. Den økologiske frilandsgartner Peter Bay Knudsen, Tåsinge, har nu i tre-fire år nedfældet gylle med en nedfælder, der er tilpasset de bede, han dyrker grøntsager i. Det har givet pote på flere forskellige områder, konstaterer han tilfreds.

- Jeg får meget ud af det. Jeg bruger 30-40 procent mindre gylle, og jeg får en mere ensartet kultur end dengang, jeg blot fuldgødede, såede og høstede, forklarer Peter Bay, som omlagde sin gødsningspraksis, da han begyndte at bruge gps i markarbejdet.

MÅLER NITRAT HVER UGE

For ham er ensartet kvalitet i grøntsagerne lig med penge, men det er det miljømæssige aspekt ved at bruge mindre gødning og udnytte den bedre, han nævner som det første. For ud over at tildele gyllen rækkevis med nedfælder er han også gået over til at give

mindre startgødning og eftergødning efter behov i sæsonen.

- Forfrugtseffekten ser man jo først hen over sommeren. Den får jeg meget mere ud af nu, hvor vi tager nitratmålinger i jorden hver uge og vurderer, om der er behov for ekstra gødning, forklarer Peter Bay med et eksempel fra en grøngødningsmark fra sidste år:

- Den dag, vi nedmuldede den, var der ingenting i jorden. 14 dage senere var der 300 kg N. Sådan en mark skal jo ikke have gødning.

Nedfælder er han selv ombygget, så den passer til tre bede. Den er monteret under en redskabsbærer og har tre til fire tænder pr. sektion alt efter kultur og dermed antallet af rækker i et bed. Gyllen, primært kvæggylle, der sidste år blev iblandet kløver, placeres mellem afgrøderækkerne i 15-20 cm's dybde.

Nedfælder kan placere fra 10 til 40 ton/ha. Den følges af en lille, let seks ton gyllevogn.

NÆSTE SKRIDT ER GPS PÅ GYLLEVOGNEN

Rækkedyrkning og autostyring vinder frem på økologiske bedrifter, og gps'erne flytter fra traktorerne ud på redskaberne

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

De første gps'er blev sat på traktorerne, men de dukker i stigende grad op på redskaber som såmaskiner og radrensere, og øger dermed præcisionen i markarbejdet markant.

Næste logiske skridt i denne jagt på præcision - og bedre udbytter - i økologisk planteavl vil være også at udruste gyllevogne og nedfældere med gps, vurderer flere konsulenter i økologibranchen.

TO EFFEKTER

Det er veldokumenteret, at gødning placeret skråt under afgrøden giver fem-otte procent højere udbytte. I økologisk planteavl har placeringen to gavnlige effekter.

- Den første er, at kornet nemt kommer i kontakt med en koncentreret pulje af næringsstoffer med høj tilgængelighed. Den anden er, at ukrudtet ikke gør, fordi det spirer fra de øverste cm. Dermed øges afgrødens konkurrenceevne, forklarer Svend Hermansen, der er rådgivningschef i Økologisk Landsforening og leder af flere projekter, hvis mål er at opnå bedre udbytter i økologisk planteavl.

Han erkender i den forbindelse, at direkte gødsning af afgrøden ganske vist ikke er et af økologiens umiddelbare mål.

- Men vi har brug for en stor 1. årsvirkning af den gødning, vi bruger, pointerer han.

FØR ELLER EFTER PLØJNING

Allerede i dag er der gode muligheder for at placere gødningen uden for ukrudtets rækkevidde og i rimelig nærhed af afgrøden med almindeligt nedfælderudstyr uden særskilt gps. Det gælder både ved dyrkning på normal og udvidet rækkeafstand.

I rækkedyrkningsystemer kan man placere gyllestrengen både horisontalt og vertikalt i forhold til sårillen. I almindeligt bredsæt korn er det den vandrette placering i ca. 10 cm's dybde, der er væsentlig for effekten.

Man kan opnå denne placering med nedfældning både før og efter pløjning, forklarer Sven Hermansen.

- Før pløjning nedfældes gyllen i for eksempel 10 cm's dybde. Pløjer

Radrenset korn giver en god kontrol med tidslerne. En veletableret mellemafgrøde ville give dem det sidste tryk.

man efterfølgende i 20 cm, kommer gødningen til at ligge i den rette dybde.

TØRRE GØDNINGER

Det er ikke kun gylle, der kan placeres præcist i nærheden af afgrødens rodnet. Det kan tørret og pelleteret gødning naturligvis også. Disse gødninger er mest relevante til specialafgrøder pga. prisen.

Denne artikel blev 4. april 2014 bragt i Økologi & Erhverv nr. 542

PLACERET GYLLE GIVER ALTID MEST

Henriks Markservice har mange års erfaringer med at passe økologiske majsmarker, og placeret gylle giver altid det bedste resultat

TEKST & FOTO KAREN MUNK NIELSEN

- 20. april begynder vi.

Henrik Pedersen har fastsat datoen for, hvornår han kører ud og nedfælder den første gylle til majs. Han driver Henriks Markservice i Års og har mange års erfaringer med at placere gylle i de økologiske majsmarker i området. Han er ikke et øjeblik i tvivl om, at placeret gylle giver merudbytte i praksis.

- Når vi placerer til majs, ligger vi altid højere end landsgennemsnittet i både udbytte og stivelse, konstaterer han.

Det ved han, fordi han efter hver sæson spørger kunderne, hvordan det er gået, og på den måde får samlet erfaringerne op.

- Jeg passer markerne som mine egne og har brug for tilbagemeldingerne. Man får jo ikke lov at komme igen, hvis man ikke laver et godt arbejde, siger maskinstationsejeren.

Han forventer i år at skulle placere gylle i 250 ha majs, hvoraf ca. halvdelen er økologiske marker.

INGEN GRUND TIL FORSKYDNING

Både gyllevogn og såmaskine kører med autostyring og RTK, og gyllen placeres lige under sårillen i 10-18 cm's dybde alt efter gyllemængde. Forskudt placering er ikke nødvendigt ved husdyrgylle. Usikkerheden på gps kan dog i praksis forskyde placeringen nogle cm i forhold til sårillen.

Ved de helt store gyllemængder får marken lov at stå fem dage inden såning, men ellers bliver der sået umiddelbart efter gylleudbringning.

Til nedfældning i majs- og rapsmarker anvender Henrik Pedersen Horsch' Terra-Grip tænder, en meget hård tand, der sikrer den konstante dybde.

PLANTEAVLEREN: PASSER GODT TIL KORN PÅ RÆKKER

Rækkedyrkning, radrensning og placeret gødning passer godt sammen, mener Per Bundgaard

Per Bundgaard, Vadum, dyrker korn og frø i stor stil og har efterhånden rykket de fleste salgsafgrøder ud på 25 cm's rækkeafstand for at få bedre kontrol med ukrudtet. Rækkedyrkingen giver nu også mulighed for en mere målrettet placering af gødningen.

- Maskinstationen har tilpasset en nedfælder til vores otte meter brede system, så vi kan nedfælde gylle 10-15 cm under sårillen, fortæller Per Bundgaard, der arbejder med faste kørespor i markerne.

Han sår umiddelbart efter nedfældning.

- Jeg vurderer, at det giver et merudbytte. Om det er fem eller 15 procent, kan jeg ikke sige, men det vil vi lave forsøg med i år.

Per Bundgaard driver omkring 1000 ha og har kviehotel.

Det er 17 år siden Jens Otto og Elisabeth Rasmussen købte Stengården nord for Farum. I dag driver de fødevarerbutik med en god omsætning.

FØDEVAREBUTIKKEN PÅ GRÆNSEN MELLEM LAND & BY

Elisabeth og Jens Otto Rasmussen har de sidste 17 år skridt for skridt udvidet deres aktiviteter fra stalddørsalg af æg til en velassorteret økologisk fødevarerbutik

TEKST & FOTO IRENE BRANDT

Drømmer du om at starte gårdbutik?

Så er der mindst to spørgsmål, du skal forholde dig til:

1. Har du unikke varer?

2. Hvorfor skal kunden komme til dig?

- Kan du ikke svare 'ja' til det første spørgsmål, eller har du slet ikke et svar på det andet spørgsmål – så glem det! siger Jens Otto Rasmussen, der på 18. år sammen med ægtefællen Elisabeth driver gårdbutik (eller fødevarerbutik, som parret foretrækker at kalde deres butik) lidt nord for Farum.

De købte Stengården i 1997 og startede med 100 høns, og var begge fuldtidsarbejde kemiingeniører. I dag piler 3.000 høns rundt i hønsegården, og udover, at Jens Otto og Elisabeth Rasmussen begge er fuldtidsbeskæftigede på gården, har de også fire fastansatte medarbejdere og lille håndfuld timelønnede hjælpere. Stengården omsatte i 2013 for 6,6 mio. kr. - heraf blev 5,8 mio. kr. omsat i butikken.

NETVÆRK

Elisabeth og Jens Otto Rasmussen deler gerne ud af deres erfaringer.

- Erfagrupper og netværk er et godt sted at dele viden. Vi er for eksempel med i et terroir-projekt sammen med blandt andre Gram Slot, som vi for nylig besøgte, og hvor vi blev inspireret til at integrere oplevelseselementer på Stengården, fortæller Elisabeth Rasmussen og fortsætter:

- Vi har allerede en hønsesti rundt om hønsegården – som også er vores frugtplantage. Stien er meget populær, for vi bor i et område, hvor folks viden om, hvad der foregår på et landbrug, er uhyggelig lille; men de vil gerne have mere viden.

Elisabeth Rasmussen synes, at hun de sidste 15 år har haft et

kanongodt liv. Hun blev fuldtidsbeskæftiget på Stengården i 1999.

FRITID ELLER CAFÉ?

- Vores børn har nydt godt af, at vi ikke skal på arbejde uden for hjemmet. Da de to store var små, stod vi jo hver gang børnene var syge og skulle finde ud af hvis møder, der bedst kunne aflyses, fortæller Elisabeth Rasmussen.

Så efter 3. barns fødsel valgte Elisabeth at kvitte jobbet, og siden fulgte Jens Otto i hendes fodspor.

- I dag drømmer jeg om, lidt mere fritid. Så vi bygger måske en café! Elisabeth Rasmussen griner højt, for hun kan godt høre, at logikken ikke rigtig hænger sammen.

Det ender nok med, at fritiden bliver udsat, for både Elisabeth og Jens Otto Rasmussen har en del gode argumenter for, hvorfor en café på Stengården er en rigtig god idé.

- Når folk har været forbi med børnene for at gå en tur på hønsestien, vil det være rigtig fint med en café, hvor de kan købe et stykke kage, siger Elisabeth Rasmussen. Jens Otto Rasmussen fortsætter:

- Vi har også tit skoleklasser på besøg, og især, når vejret er dårligt, mangler vi et lokale, vi kan invitere dem indenfor i. Han fortsætter:

- Vi kunne også bruge caféen til at holde kurser i – for eksempel madpakkekurser, salatkurser eller inspirationskurser.

STILLE MEN STØT VÆKST

Da familien Rasmussen i 1997 startede med at sælge æg fra stalddøren på Stengården havde de 100 høns og 9 RDM-køer, 17 ha jord hvoraf 500 kvm. var tilplantet med grøntsager. Årsomsætning: 28.000 kr.

Siden er Stengården vokset – stille men støt. I dag er der 3.000

høns på gården. Derudover dyrker familien 85 ha korn, græs og grøntsager, har 30 ha naturpleje, 25 ammekøer, fire fastansatte og en årsomsætning på 6,6 mio. kr.

- Indtil 2008 solgte vi både æg og grøntsager som stalddørsalg, men da årsomsætningen rundede en mio.kr., besluttede vi at bygge fødevarerbutikken, fortæller Elisabeth Rasmussen, som er godt tilfreds med, at Jens Otto Rasmussen er en god håndværker, der kunne klare en stor del af ombygningen selv.

Til gengæld roser Jens Otto Rasmussen sin kone for, at hun har været rigtig god til at finde brugt butiksinventar, som både passer rigtig godt til butikken og ikke har været specielt dyrt.

- Alt – på nær æggene – sælges nu gennem butikken, hvor vi også har produkter fra andre leverandører. Æggene har stadig stalddørsstatus, for vores kunder vil gerne have friske æg, og det får de ikke, hvis alle æggene først skal en tur forbi ægpakkeriet i Hadsund. Hertil leverer vi kun nogle af vores æg men nok til, at besætningen bliver kontrolleret for salmonella hver 14. dag, og det giver forbrugertryghed, siger Elisabeth Rasmussen.

BELIGGENHEDEN

Elisabeth og Jens Otto Rasmussen har igennem hele interviewet været enige; men da emnet 'Stengårdens beliggenhed' bringes på bane, er det slut:

- Vi har Danmarks bedst beliggende gårdbutik, erklærer Elisabeth Rasmussen.

Jens Otto Rasmussen ser dog også visse ulemper ved beliggenheden:

- Vi ligger lige midt i Aarstidernes kernekundeområde, og der er Irma-butikker over det hele. De andre dagligvareforretninger er også godt på vej med økologien, lyder hans kommentar; men Elisabeth Rasmussen har svar på tiltale:

- For det første har vi ingen konkurrenter. Alle andre her på egnen, som har jord, bruger den til at holde heste på. Derudover har vi et stort, købedygtig kundeunderlag, som gerne vil købe økologiske varer. Vi skal blot sørge for at have fingeren på pulsen og være klar med de stribede rødbeder, når madmoden dikterer det, og så skal vi ikke mindst være skarpe på, at vi kan lave produkter, som aldrig kan overleve en tur igennem dagligvarebutikkernes grøntsagshåndtering. For eksempel har vi succes med de gode – men sarte – jordbærsorter og skrøbelige salater, fordi vores kunder gerne vil have dem, og fordi de ikke kan købes andre steder. Vores kartofler er nyopgravede samme dag, de sælges. Det er der også mange, der gerne kører efter.

Dertil kommer, at der, da vi startede, dagligt kørte 4.000 biler forbi gården, hvilket betød, at et Æg sælges-skilt ved vejen var rigelig til at skabe et stort kundegrundlag.

- Annoncering har vi stort set ikke brugt penge på. Men vi udsender ni gange om året et elektronisk Nyhedsbrev til 1.600 abonnenter, og vi har nu 1.500 'venner', som følger os på facebook. Det er også en slags annoncering, og det er ikke noget, man kommer sovende til, fortæller Elisabeth Rasmussen.

LILLE ELLER STOR?

For Jens Otto Rasmussen er det et temperamentsspørgsmål, om man skal være stor eller lille.

- Jeg syntes, opstartsfasen var utroligt spændende. Vi anede jo ikke, hvor det her ville ende. Det kunne gå alle veje. Da vi begyndte at få ansatte, ændrede det vores måde at arbejde på – og hvis vi skal have mange ansatte, er det en 3. måde, vi skal forholde os til, siger han og tilføjer:

- Man skal derfor tage stilling til, hvad man har mulighed for, og hvad det er, man gerne vil.

Arbejdshest, blæksprutte, iværksætter og produktudvikler. Listen burde være meget længere, hvis man vil beskrive alle de kasketter, som Kirsten Kjærgaard har på for at drive ismejeriet på Ny Lundgård.

ISTID

Det ser forførende fristende ud, når den friskfrosne ismasse slanger sig ud af ismaskiner i gårdmejeriet på Ny Lundgård, og smagsløgene hos avisens udsendte bliver ikke skuffede.

TEKST & FOTO JAKOB BRANDT

Begreber som godt håndværk og god kvalitet og smag får et meget konkret indhold, når man besøger ismejeriet på det kronjyske landbrug Ny Lundgård, som ligger i et naturskønt område tæt på landevejen midt mellem Randers og Viborg.

Her er årets nye hit Skyr-is. Stort set alt i det lille gårdmejeri er håndarbejde, og april er typisk årets mest hektiske måned på grund af de mange konfirmationer, hvor kun det bedste er godt nok til dessertbordet, og rygtet om isen fra Ny Lundgård er nået vidt omkring.

- Det skifter lidt, hvad konfirmanderne vil have. Sidste år stod vi i islagkager til op over begge ører. I år skal vi lave is til 30 konfirmationer, og de bestiller typisk en af vores mobile isbarer med 6-8 slags is, og de skal alle have noget forskelligt. Så det er med at holde tungen lige i munden, siger mejerichef Kirsten Kjærgaard, mens hun sætter etiketter på plasticbøtterne til den ananas/kokos sorbet-is, som netop har rundet minus to grader i ismaskinen.

LAVER IS SOM INGEN ANDRE

Kirsten Kjærgaard og Sten Hareskov begyndte at drive økologisk landbrug i 90'erne, og i 2003 købte de Ny Lundgård. De driver 150 ha, og der går 80 køer på marken, som producerer mælk til Thise Mejeri og gårdmejeriet.

Kirsten havde arbejdet som plejehjemsleder i Viborg i 18 år, men havde lyst til at producere noget af gårdens egne råvarer, og da parret besøgte et ismejeri i Vendsyssel, var de ikke i tvivl.

- Det er det, vi skal.

I 2009 indrettede de et 140 kvadratmeter stort lokale med produktion, lager, kontor, gæstetoilet og gårdbutik, og i dag hænger økonomien sammen, men mejeriet kan sagtens producere mere.

- Vores niche er at lave noget, som ingen andre laver. Det skal være en oplevelse at spise vores is. Det handler især om, hvordan den fylder i munden, siger Kirsten.

RIGTIG SMAG OG SØDME

I øjeblikket kører ismaskinen dog nærmest non-stop for at holde trit med kludetæppet af håndskrevne papirlapper med bestillinger, som fylder godt på en af mejeriets flisebeklædte vægge.

Da avisen er på besøg, har den læreruddannede isproducent indkaldt sin faste 'ad hoc medhjælper' Vibeke Bekhøj til at bistå med dagens produktion. På en god dag producerer de over 100 l is.

Rollerne er klart fordelt. Vibeke vejer bær og frugter af i stålspande og blender dem med en grøn megablender, inden de økologiske råvarer havner i ismaskinen.

Den behøver kun ca. 10 minutter på at pasteurisere isen og yderligere 10 minutter til at fryse den til minus 9-13 grader, inden 8-9 l cremet ismasse bliver tappet på bæger.

LANDETS DYRESTE IS

- Isen smager allerbedst, lige når den kommer ud af maskinen, siger Kirsten Kjærgaard.

Af samme grund har hun stort set aldrig is på lager.

- Vi producerer efter ordre. Kunderne skal have friske varer, forklarer hun, mens hun sirligt tørrer kanterne på bøtterne rene for is.

- Ananas-kokos-sorbet er min egen favorit, siger Kirsten, mens hun fylder bægrene.

Et stykke mellemlægspapir lander på toppen af den hvide ismasse, inden låget følger efter.

- Papiret forhindrer, at der dannes krystaller oven på isen,

forklarer den selvlærte ismejerist, som har overvejet at skilte med, at hun laver landets dyreste is.

Kiloprisen svinger omkring 90 kroner. De dyreste varianter er kirsebær og vanilje med rom, chokoladestykker og rosiner.

IS UDEN E-NUMRE

Mens industrielt fremstillet is ofte er pumpet med luft og vand og rummer helt op mod 30 forskellige ingredienser og tilsætningsstoffer, er opskrifterne hos Ny Lundgård eksemplarisk korte.

Hos Kirsten er der ingen E-numre. Men selv om isen fra Ny Lundgård formentlig er landets dyreste, bliver Kirstens kompromisløse holdning til råvarernes kvalitet udfordret på et enkelt punkt, når det gælder æg.

- Jeg ville helst bruge friske æggeblommer, men det bliver for dyrt, hvis vi selv skal stå og slå æggene ud og skille blommer og hvide.

Derfor køber hun frosne blommer fra Tyskland.

- Jeg vil ikke bruge de danske blommer, fordi de bliver tilsat citronsyre for at forlænge holdbarheden. Min ingrediensliste skal være så kort som mulig.

Hun bruger citronsaft som smagsforstærker, mens mel af johannesbrødfrugten bidrager til at give isen den rigtige cremede konsistens.

DAGEN BEGYNDER I STALDEN

Siden mejeriet blev indviet for fem år siden, har Kirsten udviklet over 40 opskrifter på fløde- og sorbet-is, og hun har et indgående kendskab til, hvordan råvarerne spiller sammen.

Hun nikker hen mod en kasse bananer på gulvet.

De er så modne, at de fleste kunder ville lade dem ligge i grønt-w handlerens kurv, men til isproduktion er de perfekte.

- Bananer skal være 'fuldmodne' for at have den rigtige smag og sødme.

Meget af frugten køber hun hos lokale økologer, mens Solhjulet bidrager med de fleste af de mere eksotiske frugter.

Friske råvarer betyder meget for slutproduktet, og mange morgener starter Kirsten med en tur i stalden, hvor hun henter friskmalket mælk. Det bliver til 10-12.000 l på årsplan. Hun bruger en lille centrifuge til at skille fløden fra råmælken, og skummet-mælken afsættes hun til lokale kunder.

SALGET ER STØRSTE UDFORDRING

- Den største udfordring er at sælge isen. Den næststørste udfordring er logistikken. Det koster minimum 650 kr. uanset, hvor lidt der er på pallen, siger Kirsten som bruger megen tid rundt om på markeder og messer.

Det jyske ismejeri får ofte besøg af busselskaber, som bliver bænket i en af længerne og får kaffe og tærte med is.

- Hvis de har lyst, får de en sang fra de varme lande om økologi og ordentlige fødevarer. Og om hvordan min mand blev syg af at køre med marksprøjten og kastede op, inden vi lagde om til økologi, siger Kirsten, der betegner landbrugsturisme som en vigtig indtægtskilde.

- Det er en kæmpe fordel, når du skal sælge din vare, at det ikke er et konceptprodukt. Det giver også en langt større tilfredsstillelse at arbejde med egne produkter.

Den tyske slagter Stephan Haflich går efter den ypperligste kvalitet, når han tilbereder pølser og skinker i gårds slagteriet, som er godkendt til at slagte og opskære alle typer husdyr.

Dyreholdet på Steensgaard omfatter 60 Rød Angus moderdyr, 50 Saane moderfår og 14 søer. Dertil kommer produktion af juleænder, og næste år er det planen at etablere en produktion af kyllinger.

DYREVELFÆRDEN BLIVER IKKE BEDRE

Steensgaard Gods har skabt helt unikke rammer for produktionen af køer, svin, får og fjerkræ. De lever hele livet med adgang til godsets marker, inden de trasker de få meter fra marken til gårds slagteriet, som er i særklasse efter danske standarder

TEKST & FOTO JAKOB BRANDT

Ejerne af Steensgaard Gods, Ann Møller Wiesinger og Henning Wiesinger, har sammen med de ansatte taget hul på en rejse, som skal gøre det økologiske landbrug kendt for sin høje dyreetiske standard og en kødproduktion, hvor der aldrig bliver gået på kompromis med kvaliteten.

Ejerne af Steensgaard Gods, Ann Møller Wiesinger og Henning Wiesinger, har sammen med de ansatte taget hul på en rejse, som skal gøre det økologiske landbrug kendt for sin høje dyreetiske standard og en kødproduktion, hvor der aldrig bliver gået på kompromis med kvaliteten.

Ud over selve landbruget er et nyindrettet gårds slagteri omdrejningspunktet for det sydvestfynske gods. For at sikre en så stressfri slagting som muligt er slagteriet indrettet, så det tager mest muligt hensyn til dyrenes naturlige adfærd.

- Dyrene går opad og fra mørke mod lys, som er det mest naturlige for dem, når de skal ind på slagteriet, og vi slagter grisene parvis, fordi de ikke bryder sig om at være alene, forklarer Ann Møller Wiesinger, nogle af tankerne bag slagteriet.

VI KAN SE DYRENE I ØJNENE

På alle niveauer i driften af landbruget vejer hensynet til dyrene meget tungt, og parrets beslutning om at investere flere mio. kr. i eget slagteri er en direkte konsekvens af deres kompromisløse holdning til dyrevelfærd.

- Hvis man vil producere kød, skal man gøre det på en måde, så man kan se dyrene i øjnene, fastslår Henning Wiesinger.

Parret ønsker ikke at sende deres dyr ud på en lang transport til et slagteri, og samtidig giver gårds slagteriet og den tilhørende gårdbutik dem mulighed for at have hånd i hele værdikæden uden fordyrende mellemlid.

De arbejder med total gennemsigtighed, og de opfordrer kunderne til at tage ud og opleve dyrene på marken. Senere, når de sidder i Spiseriet i gårdbutikken eller kommer for at handle, kan de kigge direkte ind i slagteriet, hvor kødet bliver parteret og forar-

bejdet. På den måde er ringen sluttet, og hele historiefortællingen bliver på den måde en vigtig del af det produkt, kunderne køber på Steensgaard.

VIL SKABE LUKKET KREDSLØB

Grundtanken på Steensgaard er, at landbruget skal fungere som et lukket kredsløb, hvor der ikke produceres flere dyr, end jorden kan bære, og hvor dyrene lever et så naturligt liv som muligt. Det vil sige, at alle dyrene bliver opfedet på græs, og når der er behov for supplerende foder, skal det produceres på Steensgaards egne marker, som dyrkes uden brug af gødning udefra.

- Vi arbejder hen imod at blive et helt lukket system, siger Henning Wiesinger, som i samme åndedrag kategorisk afviser at udnytte økologireglernes mulighed for at gøde med konventionel gylle.

Det kommer aldrig til at ske, og for at skaffe næringsstoffer nok eksperimenterer landbruget med forskellige former for grøngødning. Samtidig er godsets dyrehold langt mindre, end reglerne tillader, og parrets kompromisløse holdning til dyrevelfærd og bæredygtighed har flere gange fået landbrugs konsulenterne til at ryste på hovedet.

- Vi går ikke på kompromis, men vi kan også mærke konsekven-

serne på udbyttet ude på markerne siger Henning.

DET HANDLER OM KØDKVALITET

Konsulenterne skal lige vænne sig til, at Steensgaard på flere felter stiller større krav end de fleste økologiske landbrug. Med til historien hører, at Wiesinger-familien har en solid økonomisk baggrund, som gør det muligt for dem at forfølge deres ultimative drøm, men de forventer, at produktionen af kvalitetskød med årene vil udvikle sig til en sund forretning, som de har set det ske med deres tyske forbillede Herrmannsdorfer Landwerkstättin.

- Vi gør det ikke for at være anderledes, men for at lave de bedste produkter og en sund natur, bedyrer Henning.

- I bund og grund handler det om kødkvalitet, pointerer Ann.

De seneste måneder har meget af deres fokus været rettet mod på aktiviteterne i det lærketræsbelædede gårds slagteri. Det ligger i en 600 kvm. stor bygning, som også huser gårdbutik og 'Spiseriet' med en fastansat kok som ankermand.

STRESSHORMONER GØR KØDET SEJT.

For Ann og Henning er det vigtigt, at dyrene bliver fulgt til slagteriet af de ansatte, som passer dem til daglig.

Her lever dyrene hele livet med adgang til det fri, inden de når den slagtemodne alder og trasker de få meter fra marken til det nyindrettede gårds slagteri, sammen med de mennesker, som passer dem til daglig.

Ifølge Ann gør stresshormoner kødet sejt, så det har stor betydning, at alt foregår roligt.

- Vi har oplevet en enkelt tyrekalv, som var så urolig, at vi valgte at give den et par ekstra dage på græs, så den kunne falde lidt til ro, inden vi slagtede den, siger Ann.

For at finde en slagter med de rette kvalifikationer, har Steensgaard været nødt til at hente den tyske slagter Stephan Haflich, som har arbejdet for Ann og Hennings forbillede og samarbejdspartner Herrmannsdorfer Landwerkstättin.

Under rundvisningen på slagteriet har han hænderne helt nede i hurtighakkeren, hvor han med rolige bevægelser og stor grundighed blander nyhakket kød, krydderier og andre ingredienser til dagens produktion af pølser.

UNIKT GÅRDSLAGTERI

Udgifterne til dyrlæge er en stor omkostning, da dyrene både skal godkendes før og efter slagting.

- Vi har færre stykker kød at fordele dyrlægeregningen på, så det er en stor post, siger Henning.

Via kødkroge, der hænger ned fra en kæmpe gennemgående jerndrager, kan Stephan Haflich trække de nyslagtede dyrekroppe videre ind i et rum, hvor to store save hænger ned fra loftet. Efter grovparteringen ryger kødet på køl, med mindre der er tale om råvarer, som indgår i Steensgaards serie af såkaldt varmslagtede pålægsprodukter.

Slagteriet er ubetinget Stephan Haflichs kongerige, og han brænder for slagterfaget. Når han står ved hurtighakkeren med hænderne begravet i kød og krydderier, er han i sin helt egen verden, og ifølge ejerne er der perioder, hvor han nærmest sover i modningsrummene, for at styre den vigtige balance mellem fugtighed, varme og luft.

NÆSTEN UDSOLGT HVER WEEKEND

På vejen ned til de underjordiske modningsrum passerer man de to røgovne, hvor et mindre parti nyrøgede ølpølser hænger klar til salg.

- Men det bliver de lufttørrede skinker, som bliver vores signaturprodukt, siger Ann, som dog må vente halvandet år, før hun kan sætte tænderne i den første færdige skinke.

Indtil da kan hun glæde sig over, at gårdbutikken efter tre måneders drift, har næsten udsolgt hver weekend. Det meste bliver afsat til lokale stamkunder eller via kødkasser med tre kg fersk eller let forarbejdet kød og pålæg.

Bo Larsen med et nyt kuld svin, som vil blive solgt som udskæringer og pålæg til næste jul.

ULVHØJ SKÆRER IND TIL BENET

Indretning af egen skærestue har bragt Bo og Grethe Larsen tættere på kunderne og det landmandsliv, de gerne vil leve

TEKST & FOTO JAKOB BRANDT

Den fremherskende udviklingstendens i dansk landbrug har længe været brolagt med begreber som vækst, vokseværk og større volumen, men ægteparret Bo og Grethe Larsen er et bevis på, at et godt landmandsliv ikke nødvendigvis skal aflæses i en bred bundlinje.

De har etableret deres egen skærestue, hvorfra de sælger kødet fra gårdens økologiske dyrehold.

- Alle kan gøre det, vi har gjort, men det er ikke noget, man bare lige gør, og man bliver ikke rig af det. Hvis vi kun gik efter pengene, skulle vi have solgt jorden og sat pengene i banken, da vi for nogle år siden fik tilbudt 300.000 kr. per hektar, siger Bo Larsen.

Han har dog aldrig fortrudt, at han gik kødvejen og droppede arbejdet uden for gården. Tværtimod.

SLAGTEDAGE ER TILLØBSSTYKKE

Sammen med hustruen Grethe købte han i 1982 det lille landbrug lidt øst for landsbyen Serritslev mellem Brønderslev og Hjørring. Her dyrker de i dag ca. 20 forskellige slags grøntsager og sælger okse-, svine- og lammekød, som slagtes på Tylstrup Slagtehus 15 km fra gården.

Det er ikke godkendt til økologisk slagting, og derfor kan Ulvhøj Øko-brug ikke sælge sit kød med Ø-mærket, men Bo foretrækker, at dyrene kun skal transporteres til Tylstrup frem for den lange tur til det nærmeste certificerede slagteri i Hobro.

De slagtede dyr bliver kørt tilbage til Ulvhøj Øko-brug, hvor det ofte er lidt af et tilløbsstykke, når kødet bliver parteret.

Mange kunder tager deres børn og børnebørn med, og mens kødet bliver skåret ud, besøger de dyrene ude på marken.

- Vi har et godt indhold i livet, og vi møder mange interessante mennesker, siger Bo.

KØD EFTER KUNDENS HOVED

Bedriften er næsten selvforsynende med foder, og det kød, parret sælger, stammer udelukkende fra dyr, der er opvokset på markerne omkring gården. Når der er slagtedag, bliver dyrene parteret helt efter kundernes ønsker i gårdens egen skærestue, der også fungerer som gårdbutik.

- Kunderne er her, når vi skærer kødet op, så de kan få det, lige som de vil have det. God service koster ikke ekstra, siger Bo Larsen.

For ham og den slagteruddannede søn Thomas er slagtedagene hver tredje eller fjerde uge noget, de ser frem til. Selv om de sigter mod at partere en halv gris i timen og er godt brugte, når dagen er omme, er der tid til at lade hyggen være i højsædet.

- Tidligere hentede kunderne kødet på slagtehuset, men det gav en del kritik, og de følte ikke, at de fik hele billedet fra jord til bord med ind på skærmen. De syntes, der manglede et eller andet, husker den nordjyske økolog, som nyder den tætte kontakt med kunderne.

HOLDT PAUSE FRA LANDBRUGET

De første år som gårdejere havde parret en større konventionel grøntsagsproduktion. Den blev afsat gennem GASA, men produktionen blev indstillet i 1988, og jorden var bortforpagtet, mens Bo arbejdede uden for hjemmet.

Først i 1998 fik parret jorden tilbage. Bo havde dog ikke lyst til at skulle arbejde med sprøjtegift og de besluttede at etablere en økologisk produktion. På det tidspunkt havde de indrettet en tilværelse, som var delvist baseret på indtægterne fra to plejebørn, og det var en af årsagerne til, at de gerne ville have flere dyr på gården.

Bo havde længe drømt om at åbne en gårdbutik, men skærestuen blev indrettet i en tidligere garage/værksted på opfordring fra sønnen Thomas.

Han var på daværende tidspunkt i lære som butiksslagter og manglede et sted, hvor han kunne arbejde med kød.

HELDIGE ELLER DYGTIGE

Mange små fødevarerproducenter beklager sig over de skrappe krav til indretning og kontrol, og selv om også Bo og Grethe godt kunne ønske sig nogle lidt lempeligere regler, så små landbrug som deres ikke bliver pålagt de samme udgifter som landbrug, der er 10 og 20 gange større, har de kun ros tilovers for fødevarerkontrollen og kommunen, som var meget behjælpelige med råd og vejledning, da skærestuen blev indrettet.

- Enten har vi været utroligt heldige, eller også har vi været dygtige, siger Bo.

Han var dog tæt på at lave en kæmpe brøler, da han i 2010 havde allieret sig med en såkaldt slagtebus, så dyrene kunne slagtes hjemme på gården. Alt var gjort klart, og dyrlægen var bestilt, da han erfarede, at man ikke må videresælge kød fra dyr, der er hjemmeslagtet på den måde.

DRØMMER OM SIDSTE ETAPPE

Oprindeligt var det også planen at indrette et slagteri på ejendommen, men pengene og energien rakte ikke hele vejen, så dyrene bliver slagtet på det lokale slagtehus i Tylstrup 15 km fra gården.

Bo har dog ikke opgivet drømmen om selv at slagte dyrene, så der bliver kortere vej fra jord til bord, men det er ikke kun hans afgørelse. Parret er midt i 50'erne og nærmer sig så småt pensionsalderen, og Grethe er ikke sikker på, at det er en god ide at investere yderligere 3-400.000 kr. Det ville bringe den samlede investering i gårdslagteriet op på en lille mio. kr. plus alle de timer, de selv har knoklet med mørtel og fliser.

- Døgnet har kun 24 timer, og vores landbrug er ikke baseret på, at det skal være større, pointerer Grethe Larsen, som af samme grund ikke bakker helt op om sin mands planer om at etablere eget slagteri på ejendommen.

LANG VENTETID PÅ KØDET

Før lokalerne blev godkendt af fødevarermyndighederne 3. december 2010, var det slet ikke lovligt at sælge kød fra gården.

I dag er lokalet fuldt udstyret med alt fra hurtighakker til røgeovn, så Bo og sønnen kan producere både spegepølser og leverpostej og andre pålægsvarer af det kød, som ikke bliver solgt som diverse udskæringer. Røget oksebryst går rigtig godt, og gårdens fedtfattige leverpostej med kartofler er også blevet et hit hos mange kunder.

Siden har rygtet om det lokale kødsalg spredt sig, og i dag er der rift om kødet. Det meste af årets produktion er allerede forudbestilt, men kundernes tålmodighed er for det meste længere end ventetiden.

FAKTA

SMÅ KØDMÆNGDER

Ulvhøj Øko-brug producerer grøntsager på ca. en hektar, og da bedriften kun råder over ca. 25 ha, hvoraf de 15 er naturarealer, er det begrænset, hvor mange dyr der kan produceres.

I 2013 skal skærestuen formentlig partere:

10-12 kreaturer
80-100 svin
40 lam

Thomas Pedersen forventer, at den igangværende omlægning til økologi vil sætte positive spor på bundlinjen, når de første skovgrise er parat til at blive solgt med Ø-mærket til oktober næste år.

KUNDERNE FORVENTER ØKOLOGI

Ø-mærket skal gøre det nemmere at sælge skovgrisene fra Vasagård

TEKST & FOTO JAKOB BRANDT

1. oktober 2014 er den bornholmske svineproducent Thomas Pedersen parat til at sælge de første økologiske skovgrise fra Vasagård, som ligger lidt uden for Svaneke i det østligste hjørne af Bornholm.

Der bliver tale om et meget eksklusivt produkt, og Thomas Pedersen har en klar forventning om, at tilvalget af økologi vil gøre det nemmere at sælge kødet.

- Mange af kunderne til vores skovgrise forventer faktisk allerede, at grisene er økologiske, og de bliver meget overraskede, når de hører, at de ikke er det. Især når du sælger til restauranter, skal det være økologisk, hvis du skal have dem til at betale noget ekstra for kødet, siger Thomas Pedersen.

Restaurant Koefoed i København aftager 25 hele svin om året, og det er den type kunder, som er nemmest at håndtere for den bornholmske svineproducent.

- Det er nemmest for mig at sælge hele svin. Prisen er 40 kr. per kg. Men jeg får næsten det dobbelte, når jeg sælger via gårdbutikken, siger den kommende økolog, som har lejet et lille industrikøkken i Svaneke, hvor han arbejder med produktudvikling sammen med en lokal kok.

Ud over et bredt udvalg af udskæringer byder gårdbutikken både på pålægsvarer og diverse pølser, og nye produkter kommer til.

FOLKEMØDET VAR ET HIT

I år forventer han at producere 600 skovgrise, men ambitionen er en produktion på det dobbelte.

- Det spændende er, om efterspørgslen følger med i takt med, at jeg producerer mere, siger den 37-årige landmand, som bruger en del krudt på at tage ud at servere helstegt skovgris til større arrangementer

- Folkemødet her på øen var et hit. Jeg er også blevet kontaktet af Aarstiderne, og Bornholms Kommune er ved at lægge om til økologi, men jeg skal til at finde ud af hvor mange markeder, jeg skal være på. Når jorden er omlagt, forventer han at lave samarbejder med folk, som mangler jord til at dyrke grøntsager, som han kan sælge sammen med kødet.

Ø-GRISEN GAV IKKE NOK

Da Thomas Pedersen overtog Vasagård efter sin far i 2003, fortsatte

han nogle år med konventionel svineproduktion. For at få bedre økonomi i bedriften var han med til at opbygge konceptet Ø-grisen i samarbejde med Håndværksslagteren i Åkirkeby.

Konceptet blev dog aldrig den store succes, og da det stoppede, leverede Vasagård i en periode almindelige slagtesvin til DC-slagteriet på Bornholm.

- Det var hårde tider for svineproduktionen, og økonomien udviklede sig ikke som den skulle, siger Thomas Pedersen.

Han tjente kun en halvtredser per svin. Hvis det skulle give en årsløn, skulle der rigtig mange svin igennem staldene, og det satte gang i overvejelserne på Vasagård.

BEHOV FOR NYTÆNKNING

- Der var behov for nytænkning, hvis jeg skulle fortsætte med at drive gården, siger Thomas Pedersen.

Han overvejede at geare ned til deltid og få et lønarbejde, men efter at have regnet på tallene lagde han om til frilandsproduktion for fire år siden.

- Hvis jeg kunne få et dækningsbidrag på 500 kr. per svin, kunne jeg nøjes med at producere en tiendel så mange svin.

Skovgrisene løb dog straks trynen mod en ny udfordring, idet de ikke scorede særlig højt i Danish Crowns afregningssystem. Et fradrag på et par kroner kiloet sendte slagteprisen op på ca. 1.000 kr.

Det fik Thomas Pedersen til at søge om tilladelse til at indrettet et gårds slagteri. Et projekt som han stadig håber at realisere.

KVALITETEN ER VIGTIGST

For at sikre den bedst mulige kødkvalitet er det Thomas Pedersens erfaring, at det er bedst kun at lade søerne få et enkelt hold grise, inden de selv bliver slagtet.

- De får ikke helt så mange grise, men i og med at jeg selv skal sælge kødet, er jeg nødt til at tænke meget på kødkvaliteten, siger den bornholmske frilandsproducent.

Selv om grisene finder rødder, græs og bær i skovbunden, kræver de en del foder, da de bevæger sig meget mere end svin, som går i en lukket stald, og i de kolde perioder af året skal bruge en del ekstra energi til at holde varmen.

OMLÆGNINGEN HAR GIVET BÅDE DYRENE OG THOMAS PEDERSEN ET RIGERE LIV

Et kig ind i den gamle konventionelle svinestald på Vasagård kan kun give gårdens skovgrise en ekstra krølle på hallen. Forskellen på deres liv og det, deres for længst slagtede slægtninge levede, er markant. Men det er ikke kun svinene, som har fået et bedre og mindre ensformigt liv.

- For mig giver det masser af motivation at se grisene i skoven. Danskerne og medierne giver ofte landbruget en skurkerolle. Nu har jeg nærmest fået heltestatus, siger Thomas Pedersen efter tre år som frilandsproducent.

For fire år siden toppede Thomas Pedersens konventionelle produktion, da han var oppe at levere 16.000 konventionelle slagtesvin til det lokale Danish Crown-slagteri på Bornholm. Grisene blev fedet op i traditionelle svinestalde uden udearealer, og arbejdsrytmen på bedriften var præget af faste og meget ensformige rutiner. Siden har han sadlet helt om og satser på en frilandsproduktion med skovgrise, som nu er under omlægning til økologi.

Skiftet fra en traditionel og højeffektiv svineproduktion til en mere håndholdt produktionsform med en langt mindre men mere eksklusiv produktion har på flere felter givet ham et rigere og mere interessant landmandsliv.

- Nu starter jeg dagen med en tur i skoven for at se til grisene. Senere skal jeg ofte ud til kunder med kød, og jeg får masser af positiv respons. Det fik jeg aldrig tidligere, og det giver større arbejdsglæde.

ØKOLOGIEN VAR DET LOGISKE VALG

Det var både en dårlig indtjening og budskaberne i en tv-udsendelse om resistente bakterier, som fik ham til at sætte spørgsmålstegn ved den konventionelle produktionsmetode og det fornuftige ved den 'velkomstpakke' med medicin, som svinene får rent forebyggende via drikkevandet.

- Jeg kunne se, at det lignede forholdene i mine egne stalde, og jeg kontaktede min dyrlæge for at snakke om, hvordan vi kunne få medicinforbruget ned.

Han foreslog bedre plads i stalden, men det kunne Thomas Pedersen ikke forsvare over for banken. Så kunne han vælge at ændre på foderblandingerne, men det ville gå ud over tilvæksten, som helst skal ligge på 900 g per døgn.

Hvis han skulle have en belønning for at gøre noget ved dyrevelfærd, var økologien den mest nærliggende løsning.

Projektet har fået tilskud fra "Grønt Udviklings- og Demonstrationsprogram, (GUDP) under Fødevareministeriet"